

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Bedrijfseconomische Wetenschappen

master in de toegepaste economische wetenschappen

Masterthesis

Financiële geletterdheid in het secundair onderwijs: een stand van zaken na de modernisering

Sander Claus

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische wetenschappen, afstudeerrichting accountancy en financiering

PROMOTOR :

Prof. dr. Tom KUPPENS

COPROMOTOR :

Prof. dr. Ine UMANS

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be

Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2023
2024

Faculteit Bedrijfseconomische Wetenschappen

master in de toegepaste economische wetenschappen

Masterthesis

Financiële geletterdheid in het secundair onderwijs: een stand van zaken na de modernisering

Sander Claus

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische wetenschappen, afstudeerrichting accountancy en financiering

PROMOTOR :

Prof. dr. Tom KUPPENS

COPROMOTOR :

Prof. dr. Ine UMANS

Woord vooraf

Deze masterproef markeert het sluitstuk van mijn studie Toegepaste Economische Wetenschappen, met een specialisatie in Accountancy en Financiering aan de Universiteit Hasselt. Mijn onderzoek gaat kijken naar de financiële geletterdheid in het secundair onderwijs, met specifieke aandacht voor leerlingen in de derde graad van het secundair onderwijs en hun niveau van financiële geletterdheid, en probeert een stand van zaken te geven na de modernisering van het onderwijs. Ik heb eerst een analyse gemaakt van de bestaande literatuur over financiële geletterdheid. Vervolgens heb ik de maatschappelijke voordelen van financiële geletterdheid besproken, voordat ik overging naar het uitvoeren van enquêtes onder leerlingen van de derde graad van het secundair onderwijs. Daarnaast heb ik ook enkele interviews gehouden met leerkrachten om hun visie op het onderwerp te verkennen.

Ik wil graag mijn dankbaarheid uiten aan degenen die hebben bijgedragen aan het tot stand komen van deze masterproef. Allereerst wil ik de leerlingen bedanken die de enquêtes hebben ingevuld, evenals de leerkrachten die tijd hebben vrijgemaakt in hun lesrooster om de enquêtes af te nemen. Daarnaast wil ik ook de leerkrachten bedanken die hebben deelgenomen aan de interviews. Verder wil ik mijn familie en vrienden bedanken voor hun voortdurende steun gedurende dit proces, niet alleen tijdens het schrijven van mijn masterproef, maar gedurende mijn hele studie aan de Universiteit Hasselt.

Tenslotte wil ik nog mijn oprechte waardering uiten aan mijn promotoren, Prof. Dr. Tom Kuppens en Prof. Dr. Ine Umans, voor hun waardevolle feedback en continue ondersteuning. Hun begeleiding heeft een cruciale rol gespeeld in het tot stand komen van deze masterproef.

Samenvatting

Verschillende studies zijn al uitgevoerd om financiële geletterdheid te onderzoeken. Financiële geletterdheid kan het best worden omschreven door de volgende definitie van de OESO.

“Financial literacy is knowledge and understanding of financial concepts and risks, and the skills, motivation and confidence to apply such knowledge and understanding in order to make effective decisions across a range of financial contexts, to improve the financial well-being of individuals and society, and to enable participation in economic life.” (OECD, 2014, p. 33)

Dit onderzoek richt zich specifiek op leerlingen in de derde graad van het secundair onderwijs, vanwege de lopende modernisering van het secundair onderwijs. De focus ligt op dit specifieke jaar omdat het eerste leerjaar van de derde graad al gemoderniseerd is en eindtermen heeft met betrekking tot economische en financiële competenties, vanaf het schooljaar 2024 – 2025 zal het tweede leerjaar van de derde graad worden gemoderniseerd.

Uit bestaande literatuur zijn diverse aspecten van financiële geletterdheid bekeken, waaronder maatschappelijke voordelen en de determinanten van financiële geletterdheid zoals leeftijd en migratieachtergrond. Daarnaast werd aan de hand van bestaande ook de componenten van financiële geletterdheid bekeken. De componenten van financiële geletterdheid zijn financiële kennis, financiële attitude en financieel gedrag.

Een goede financiële geletterdheid brengt voordelen met zich mee, zowel op individueel als maatschappelijk niveau. Op maatschappelijk niveau draagt het onder andere bij aan ondernemingszin. Individueel leidt het tot voordelen zoals een betere voorbereiding op pensioen en het verminderen van schulden.

Het onderzoek geeft een stand van zaken in het secundair onderwijs na de modernisering. Om dit te bespreken, is een literatuurstudie uitgevoerd om de maatschappelijke kosten en baten van financiële geletterdheid te onderzoeken. Daarnaast is de huidige stand van financiële geletterdheid bij leerlingen onderzocht via een enquête onder 640 leerlingen van één Limburgse school. Daarnaast werd er in dit onderzoek ook nog gekeken naar hoe leerkrachten de eindtermen over economische en financiële competenties ervaren, dit werd gedaan door middel van enkele interviews met leerkrachten.

In dit onderzoek zijn zeven hypothesen geformuleerd en getest. Bij de eerste hypothese werd er een statistisch significant verschil tussen de doorstroomfinaliteit en de andere finaliteiten, arbeidsmarktfinaliteit en dubbele finaliteit, vastgesteld. Tussen arbeidsmarktfinaliteit en dubbele finaliteit kon geen verschil worden gevonden. Ook werd er een verschil tussen jongens en meisjes gevonden, zoals geïmpliceerd in de tweede hypothese, waarbij jongens gemiddeld beter scoren dan meisjes. Daarnaast werd gevonden dat leerlingen in het tweede leerjaar van de derde graad beter presteren dan hun medeleerlingen in het eerste leerjaar van de derde graad, dit werd bekeken bij hypothese 3. Deze bevinding was echter niet in lijn met de verwachting, omdat de modernisering van het onderwijs eerder werd geassocieerd met verbeterde prestaties in het eerste leerjaar.

Hypothese 4 onderzocht de relatie tussen het diploma van de ouders en financiële geletterdheid, hierbij werden er verschillende statistisch significante verschillen gevonden tussen de verschillende diploma's van de ouders. Daarnaast kon er bij hypothese 5 een relatie vastgesteld worden tussen migratieachtergrond en financiële geletterdheid. Leerlingen met een migratieachtergrond behaalden gemiddeld 0,976 punten (4,24 procent) minder op financiële geletterdheid in vergelijking met leerlingen die geen migratieachtergrond hebben. De zesde hypothese richtte zich op de vraag of het volgen van een economische studierichting van invloed is op financiële geletterdheid. Er kon bij deze hypothese geen statistisch significant verschil gevonden worden. Bij de laatste hypothese werd onderzocht hoe verschillende componenten van financiële geletterdheid zich tot elkaar verhouden. Daarbij werd vastgesteld dat financiële kennis positief gecorreleerd is met financiële attitude en financieel gedrag, en financiële attitude is ook positief gecorreleerd met financieel gedrag. Bovendien toonde de enquête aan dat er een kloof bestaat tussen de financiële geletterdheid van de laagste en hoogste scores, waarbij deze kloof groter bleek te zijn dan in andere onderzoeken in Vlaanderen.

Uit de interviews kwamen ook enkele belangrijke bevindingen naar voren. Leerkrachten benadrukten het belang van de eindtermen met betrekking tot financiële geletterdheid. Ze legden de nadruk op hoe belangrijk praktische activiteiten zijn voor leerlingen. Volgens hen is het louter geven van theoretische concepten geen effectieve aanpak voor lessen over financiële geletterdheid, omdat veel leerlingen dan niet betrokken zouden zijn. Bovendien werd erop gewezen dat leerkrachten ook enkele uitdagingen ervaren, met name in verband met sociale media en influencers. Leerlingen zijn geneigd te geloven dat ze over de juiste kennis beschikken vanwege wat ze zien op sociale media of horen van influencers, ook al is deze informatie niet altijd correct. Daarnaast werd aan de leerkrachten ook gevraagd wat ze vinden van de eindtermen en de lessen over financiële geletterdheid. Hieruit bleek dat leerlingen volgens leerkrachten de aangeboden lessen interessanter vonden dan andere vakken en dat ze actief vragen stelden.

Dit onderzoek heeft ook enkele beperkingen. Ten eerste is de enquête uitgevoerd op slechts één school, wat de resultaten kan vertekenen. Daarnaast werden er in de interviews slechts vier leerkrachten geïnterviewd, en zij waren nog niet lang bezig met het onderwerp omdat de derde graad pas vanaf dit jaar (schooljaar 2023 – 2024) deels gemoderniseerd is. Verder onderzoek, met name naar de maatschappelijke kosten en baten, zou waardevol zijn, aangezien daar momenteel nog weinig onderzoek naar is gedaan. Bovendien zou het nuttig zijn om meerdere scholen in het onderzoek te betrekken. Het opnieuw uitvoeren van het onderzoek zoals dat in deze masterproef gebeurd is kan echter praktisch moeilijk zijn, omdat vanaf volgend schooljaar het tweede leerjaar van de derde graad wordt gemoderniseerd, waardoor er geen onderscheid meer kan worden gemaakt tussen gemoderniseerde en niet-gemoderniseerde scholen. Verder zou het ook nog waardevol zijn om te kijken of de lessen over financiële geletterdheid wel effectief nut hebben. Dit kan gedaan worden door de enquête voor en na de lessen af te nemen en de scores te vergelijken. Het onderzoek wijst ook op een belangrijke aanbeveling voor het onderwijs. Deze aanbeveling suggereert dat bij het onderwijzen van financiële geletterdheid het meest effectief is om praktische voorbeelden te gebruiken en leerlingen actief te betrekken door hen bijvoorbeeld kosten te laten bijhouden en betalingen te laten verrichten.

Inhoud

Woord vooraf	I
Samenvatting	II
Inhoud	IV
Lijst van tabellen	VI
1 Inleiding	1
1.1 Probleemstelling	1
1.2 Onderzoeksvragen	2
1.3 Onderzoeksopzet	3
2 Literatuurstudie en hypothesevorming	5
2.1 Onderwijsstructuur in Vlaanderen	5
2.2 Financiële geletterdheid	6
2.2.1 Definitie	6
2.2.2 Objectieve en subjectieve financiële geletterdheid	7
2.2.3 Determinanten	8
2.3 Maatschappelijke kosten en baten van financiële geletterdheid	10
2.4 Financiële geletterdheid bij leerlingen	13
2.5 Sleutelcompetentie EFC en leerkrachten	14
2.6 Sleutelcompetentie EFC en leerlingen	14
2.7 Hypothesen	15
3 Methodologie & data	17
3.1 Gebruikte data	17
3.2 Metingen	17
3.2.1 Variabelen enquête	17
3.2.2 Interviews	22
4 Resultaten enquête	23
4.1 Beschrijvende statistieken	23
4.2 Hypothesen testen en discussie	27
4.2.1 Hypothese 1	27
4.2.2 Hypothese 2	29
4.2.3 Hypothese 3	31
4.2.4 Hypothese 4	32

4.2.5	Hypothese 5	35
4.2.6	Hypothese 6	36
4.2.7	Andere resultaten	37
4.2.8	Conclusie	38
5	Resultaten interviews	39
6	Conclusie.....	44
7	Beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek	46
8	Referentielijst.....	47
9	Bijlagen.....	52
9.1	Bijlage 1: Enquête	52
9.2	Bijlage 2: Interviewleidraad interviews leerkrachten.....	61
9.3	Bijlage 3: Informed consent	62
9.4	Bijlage 4: Informatieblad	63
9.5	Bijlage 5: Tabellen Diploma Ouder 1.....	65
9.6	Bijlage 6: Tabellen Diploma Ouder 2.....	73

Lijst van tabellen

Tabel 1: Vragen financiële kennis	18
Tabel 2: Vragen financieel gedrag	19
Tabel 3: Vragen financiële analyse	20
Tabel 4: Beschrijvende statistieken	23
Tabel 5: Verdeling steekproef	24
Tabel 6: Diploma ouders	24
Tabel 7: Beschrijvende statistieken financiële geletterdheid en componenten van financiële geletterdheid	25
Tabel 8: Correlatie	26
Tabel 9: Tests of Homogeneity of Variances	27
Tabel 10: ANOVA	28
Tabel 11: Multiple comparisation (Tukey)	29
Tabel 12: t-test gender	30
Tabel 13: t-test leerjaar	31
Tabel 14: t-test migratieachtergrond	35
Tabel 15: t-test economische studierichting	36
Tabel 16: Percentielen	37
Tabel 17: Tests of Homogeneity of Variances	65
Tabel 18: ANOVA	65
Tabel 19: Multiple Comparisation Diploma Ouder 1 (Tukey)	66
Tabel 20: Tests of Homogeneity of Variances	73
Tabel 21: ANOVA	73
Tabel 22: Robust Tests of Equality of Means	73
Tabel 23: Multiple Comparisations Diploma Ouder 2 (Games-Howell)	74
Tabel 24: Multiple Comparisations Diploma Ouder 2 (Tukey)	78

1 Inleiding

1.1 Probleemstelling

Onderzoek heeft aangetoond dat mensen met beperkte financiële geletterdheid vaak beslissingen nemen die nadelig zijn voor hun economisch welzijn (Erner et al., 2016; Lusardi & Mitchell, 2014). Dit gebrek aan financiële geletterdheid leidt doorgaans tot een gebrek aan spaargeld voor onverwachte uitgaven, een verhoogde schuldenlast, frequenter gebruik van duur krediet enzovoort. Bovendien ontbreekt het mensen met een lage financiële geletterdheid vaak aan de nodige vaardigheden om een adequaat pensioenplan op te stellen, wat nadelig is voor hun toekomst. Daarnaast blijkt eveneens dat mensen met beperkte financiële geletterdheid minder geneigd zijn om te beleggen op de financiële markten (De Beckker et al., 2018; Van Rooij et al., 2011a).

Financiële geletterdheid kan op verschillende manieren worden beschreven. De definitie van de Organisatie voor Economische samenwerking en Ontwikkeling (OESO/OECD) luidt als volgt:

“Financial literacy is knowledge and understanding of financial concepts and risks, and the skills, motivation and confidence to apply such knowledge and understanding in order to make effective decisions across a range of financial contexts, to improve the financial well-being of individuals and society, and to enable participation in economic life.” (OECD, 2014, p. 33)

Er zijn al verschillende onderzoeken geweest naar financiële geletterdheid bij leerlingen. Eén daarvan is het Programme for International Student Assessment (PISA) uit 2015. Deze test werd afgenomen bij 15-jarige leerlingen uit het secundair onderwijs en testte naast financiële geletterdheid ook nog andere topics zoals wetenschappelijke geletterdheid. De gemiddelde score die leerlingen haalden op het topic financiële geletterdheid was in Vlaanderen niet slecht. Echter, de kloof tussen de beste en de slechtste leerlingen groeit (De Beckker, Smits, et al., 2020; Universiteit Gent, 2016).

Verschillende landen zijn de afgelopen jaren begonnen met het toevoegen van financiële educatie aan het curriculum (Salas-Velasco et al., 2021). Door meer aandacht te besteden aan financiële educatie proberen overheden te zorgen dat leerlingen een betere financiële geletterdheid hebben. Voor de modernisering van het onderwijs was er beperkte aandacht voor financiële geletterdheid op scholen. Wanneer er wel aandacht aan werd besteed, werd dit niet in de vorm van een afzonderlijk vak opgenomen, maar eerder geïntegreerd in reeds bestaande vakken (Universiteit Gent, 2016).

In Vlaanderen zijn er sinds het schooljaar 2021-2022 nieuwe eindtermen van kracht in het secundair onderwijs. Deze eindtermen worden ook wel “minimumdoelen” genoemd en worden opgedeeld in sleutelcompetenties. Eén van die sleutelcompetenties gaat over economische en financiële competenties (EFC) en een doel daarvan is om de financiële geletterdheid bij leerlingen te verhogen. De eindtermen die onder de sleutelcompetentie EFC vielen werden samen met de andere eindtermen vernietigd door een arrest van het Grondwettelijk Hof in 2022. In de nieuwe eindtermen is EFC ook een sleutelcompetentie, maar de minimumdoelen die hierbij horen zijn wel behoorlijk afgeslankt (Grondwettelijk Hof, 2022; Jaeken, 2023; KlasCement, 2021; Verstraete, 2022).

Financiële beslissingen zijn soms zo complex dat een hoog niveau van financiële geletterdheid vereist is om ze te begrijpen. Bovendien kan financiële geletterdheid ook bijdragen aan het bestrijden van armoede. Hoewel enkele organisaties in Vlaanderen dit thema behandelen, is financiële geletterdheid zelden hun primaire focus (De Beckker, Smits, et al., 2020). Een van de organisaties die de financiële geletterdheid probeert te vergroten, is de Koning Boudewijnstichting. Zij hebben een fonds opgezet waar iedereen financiële steun kan aanvragen om initiatieven te ondersteunen die de financiële geletterdheid van jongeren in het secundair onderwijs en hun ouders willen verbeteren (Koning Boudewijnstichting).

In 2022 leefden er volgens Statbel (2023) 13,2 procent van de Belgen in een gezin waar het totale beschikbare inkomen onder de armoedegrens ligt. De armoedegrens in België bedroeg 1 366 euro voor een alleenstaande in 2022 (Statbel, 2023; Vlaanderen.be, 2023). Dit is een groot probleem. Een oplossing hiervoor kan het verhogen van de financiële geletterdheid zijn. Dit wordt namelijk als een van de belangrijkste elementen in de strijd tegen armoede gezien. Het verhogen van de financiële geletterdheid kan dus helpen om mensen uit armoede te halen (De Beckker, Smits, et al., 2020).

1.2 Onderzoeksvragen

Het doel van deze masterproef is om te kijken naar de financiële geletterdheid bij leerlingen in de derde graad van het secundair onderwijs. Specifiek gaat er gekeken worden naar de leerlingen van het eerste en tweede leerjaar van de derde graad. Het eerste leerjaar van de derde graad is dit schooljaar (2023 – 2024) gemoderniseerd.

Hierdoor krijgen deze leerlingen in het secundair onderwijs les over economische en financiële competenties. Deze competenties zijn nog niet ingevoerd in het tweede leerjaar van de derde graad en daarom is het interessant om te kijken of er een verschil gevonden kan worden tussen leerlingen van het eerste en tweede leerjaar in de derde graad. Daarnaast is het doel ook om te kijken naar welke maatschappelijke baten financiële geletterdheid met zich meebrengt. De centrale onderzoeksvraag van deze masterproef luidt:

**Financiële geletterdheid in het secundair onderwijs:
een stand van zaken na de modernisering**

Om een antwoord te geven op de centrale onderzoeksvraag wordt er gekeken naar hoe de financiële geletterdheid bij leerlingen is op dit moment. Doordat er nieuwe eindtermen zijn is het interessant om te kijken hoe het nu gesteld is met de financiële geletterdheid.

Om de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden wordt er gebruik gemaakt van enkele deelvragen. De deelvragen die worden gebruikt zijn hieronder kort toegelicht.

Een eerste vraag die gebruikt wordt om de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden meet de financiële geletterdheid bij leerlingen in de derde graad van het secundair onderwijs. Deze vraag gaat als volgt:

Hoe is het gesteld met de financiële geletterdheid bij leerlingen in het secundair onderwijs na het invoeren van de sleutelcompetentie EFC?

Het is essentieel om te benadrukken dat deze vraag specifiek verwijst naar de periode na de invoering van EFC. Dit is belangrijk om te vermelden aangezien elke leerling gedurende zijn loopbaan op een secundaire school na de modernisering in aanraking komt met economische en financiële eindtermen door de implementatie van de competentie EFC. Deze vraag onderzoekt de financiële geletterdheid van zowel leerlingen in het eerste als tweede leerjaar van de derde graad. De resultaten van het eerste en tweede leerjaar worden vergeleken, aangezien de leerlingen in het tweede leerjaar nog niet zijn onderworpen aan modernisering en daarom geen eindtermen hebben voor de competentie EFC. Het beantwoorden van deze deelvraag draagt direct bij aan het beantwoorden van de hoofdvraag.

Een tweede deelvraag die gebruikt wordt om de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden gaat over hoe leerkrachten kijken naar de sleutelcompetentie EFC. De vraag gaat als volgt:

Hoe kijken leerkrachten naar de sleutelcompetentie EFC?

Deze vraag gaat specifiek kijken naar hoe leerkrachten die les geven omtrent de sleutelcompetentie EFC hiernaar kijken. Het is belangrijk om dit te bekijken aangezien zij het beste zicht hebben op deze sleutelcompetentie.

1.3 Onderzoekopzet

Om dit onderzoek uit te voeren zal er gebruik worden gemaakt van zowel een literatuurstudie als een empirische studie. De empirische studie bestaat uit zowel kwantitatief onderzoek in de vorm van enquêtes als kwalitatief onderzoek in de vorm van interviews.

Allereerst werd er een verkennende literatuurstudie uitgevoerd, dit met als doel een grondiger inzicht te verkrijgen in het onderwerp van deze masterproef, financiële geletterdheid. Google Scholar en de databank van de UHasselt werden gebruikt om meer informatie op te zoeken. Tijdens het zoekproces werden Booleaanse operatoren (AND, OR) toegepast. Enkele van de zoektermen die werden gebruikt zijn:

- Financial literacy AND high school
- Financial literacy AND student
- Financiële geletterdheid AND secundair
- Financiële geletterdheid AND (student OR leerling)
- Financial literacy AND benefits
- Financial literacy AND school
- Financial literacy AND importance

Naast Google Scholar en de databank van de UHasselt werd er ook gebruik gemaakt van enkele websites van de Vlaamse overheid. Dit omdat het belangrijk is om te kijken hoe het onderwijs eruit ziet. Deze websites van de Vlaamse overheid gaven een goed beeld over hoe het onderwijs in ons land wordt georganiseerd.

Door de literatuur te bekijken zijn er concepten naar voren gekomen die nuttig zijn om op te nemen in de vragenlijst die gebruikt wordt om de eerste deelvraag te beantwoorden. De vragenlijst werd opgesteld aan de hand van een reeds bestaande vragenlijst van de OESO/OECD (OECD/INFE Toolkit, 2022). Sommige vragen zijn lichtjes aangepast om deze meer af te stemmen op de werkelijkheid.

Deze masterproef draagt bij aan de bestaande literatuur door te onderzoeken of er een onderscheid in financiële geletterdheid kan worden vastgesteld tussen leerlingen die al les hebben gehad over de sleutelcompetentie EFC en leerlingen die dat niet hebben gehad. Daarnaast kan de masterproef ook nuttig zijn in de praktijk. Dankzij de resultaten kan er gekeken worden of de invoering van de sleutelcompetentie EFC een invloed heeft gehad op de financiële geletterdheid van leerlingen.

2 Literatuurstudie en hypothesevorming

2.1 Onderwijsstructuur in Vlaanderen

In deze masterproef werd er al enkele keren gesproken over eindtermen. Het is dan ook belangrijk om te kaderen hoe het onderwijs in Vlaanderen werkt om goed te begrijpen hoe alles in elkaar zit.

In Vlaanderen is het onderwijs een bevoegdheid van de Vlaamse overheid (Vlaanderen.be). Wanneer we in deze masterproef spreken over secundair onderwijs zullen we het hebben over het voltijds gewoon secundair onderwijs. In Vlaanderen omvat het voltijds gewoon secundair onderwijs drie graden: de eerste graad, de tweede graad en de derde graad. Op dit moment is de derde graad nog niet volledig gemoderniseerd, alleen het eerste leerjaar van de derde graad heeft een modernisering ondergaan. Daarnaast is er ook nog het tweede leerjaar van de derde graad van het secundair onderwijs. Dit tweede leerjaar wordt gemoderniseerd vanaf het schooljaar 2024-2025. Tot dan zijn de studierichtingen onderverdeeld in vier onderwijsvormen: algemeen secundair onderwijs (aso), technisch secundair onderwijs (tso), kunstsecundair onderwijs (kso) en beroepssecundair onderwijs (bso) (Onderwijs.Vlaanderen.be; Vlaanderen.be).

Het eerste leerjaar van de derde graad kan na de modernisering worden opgedeeld in drie finaliteiten, die aangeven waarop leerlingen voorbereid worden in een studierichting. De eerste finaliteit is de doorstroomfinaliteit. Deze bereidt leerlingen voor op het hoger onderwijs. Daarnaast is er ook nog de dubbele finaliteit. In deze studierichtingen worden leerlingen voorbereid voor professionele bacheloropleidingen, graduaatsopleidingen of op de arbeidsmarkt. Als laatste is er nog de arbeidsmarktfinaliteit, in deze finaliteit worden leerlingen voorbereid op een graduaatsopleiding of op de arbeidsmarkt. Naast de finaliteiten is de derde graad ook nog opgedeeld in acht studiedomeinen: Taal en Cultuur, Kunst en Creatie, Economie en Organisatie, Sport, STEM, Land- en Tuinbouw, Maatschappij en Welzijn en als laatste Voeding en Horeca (Onderwijs.Vlaanderen.be; Vlaanderen.be).

De derde graad van het middelbaar onderwijs bestaat dus uit finaliteiten, onderwijsvormen en studiedomeinen. In de derde graad gelden na de modernisering andere inhouden per finaliteit. In iedere finaliteit zijn er eindtermen. Deze eindtermen zijn volgens de website Vlaanderen.be van de Vlaamse overheid "Basisvorming in functie van maatschappelijke participatie en persoonlijke ontwikkeling" en zijn ingedeeld in 16 sleutelcompetenties. Daarnaast hebben de doorstroomfinaliteit en de dubbele finaliteit ook nog specifieke eindtermen. Deze doelen gelden voor een specifiek gedeelte en zijn opgedeeld in 16 wetenschapsdomeinen. De dubbele finaliteit heeft samen met de arbeidsmarktfinaliteit ook nog enkele "sets van competenties uit (een) beroepskwalificatie(s)". Deze gelden voor een specifiek gedeelte van een studierichting (Onderwijs.Vlaanderen.be; Onderwijsdoelen.be; Vlaanderen.be).

Vanaf 1 september 2019 is de modernisering van het secundair onderwijs in Vlaanderen begonnen en ze zou klaar moeten zijn tegen het schooljaar 2024-2025. Deze vernieuwing wordt stapsgewijs ingevoerd, wat wil zeggen dat er ieder schooljaar een volgend leerjaar gemoderniseerd wordt. Vanaf het schooljaar 2021-2022 werd de tweede graad van het secundair onderwijs gemoderniseerd. Twee

jaar later, in het schooljaar 2023-2024 werd er gestart met de modernisering van de derde graad. De nieuw ingevoerde eindtermen worden ook wel "minimumdoelen" genoemd. Dit zijn doelen die leerlingen minimaal moeten behalen. Eén van die eindtermen gaat over economische en financiële geletterdheid en een doel daarvan is om de financiële geletterdheid bij leerlingen te verhogen. Het Katholiek Onderwijs en de Steinerscholen vonden echter dat de eindtermen te omvangrijk en te gedetailleerd waren en dit zou ingaan tegen artikel 24 van de grondwet. Artikel 24 van de grondwet zegt dat het onderwijs vrij is: er moet dus vrijheid van onderwijs zijn. Op basis van dat artikel trokken het Katholiek Onderwijs en de Steinerscholen naar het Grondwettelijk Hof dat de eindtermen van de tweede en derde graad vernietigde in 2022. De vernietigde eindtermen kunnen wel nog gebruikt worden tot en met het schooljaar 2024-2025 om de scholen en de overheid de tijd te geven om zich aan te passen. Na het vernietigen van de eindtermen werd er gewerkt aan nieuwe eindtermen. Momenteel bestaan er dan ook twee soorten eindtermen. Enerzijds zijn er de eindtermen die vernietigd werden door het Grondwettelijk Hof maar die wel nog tot en met het schooljaar 2024-2025 gebruikt mogen worden. Anderzijds zijn er de nieuwe eindtermen. Doordat scholen nu zowel nieuwe als oude (vernietigde) eindtermen mogen gebruiken, kan het zijn dat verschillende scholen verschillende eindtermen nastreven (Beerens, 2023; Grondwettelijk Hof, 2022; KlasCement, 2021; Onderwijsdoelen.be; Senaat, 2022; Verstraete, 2022).

Door het invoeren van nieuwe eindtermen zijn er ook nieuwe eindtermen opgenomen die voor iedereen gelden. Binnen de sleutelcompetentie EFC zijn bepaalde van deze eindtermen opgenomen. Deze specifieke sleutelcompetentie is het belangrijkste in deze masterproef, waarin de focus ligt op financiële geletterdheid. Voor de modernisering waren economie-gerelateerde eindtermen enkel van toepassing op leerlingen die een economische richting volgden. Dit is na de modernisering uitgebreid, zo zal iedereen in het secundair onderwijs ooit economische en financiële eindtermen hebben (Onderwijsdoelen.be).

2.2 Financiële geletterdheid

In de volgende delen wordt er meer informatie gegeven omtrent financiële geletterdheid. In het eerste deel wordt er een definitie gegeven van het begrip financiële geletterdheid. Het verschil tussen objectieve en subjectieve financiële geletterdheid wordt besproken in het tweede deel. In het derde deel worden de verschillende determinanten van financiële geletterdheid besproken.

2.2.1 Definitie

Financiële geletterdheid kan door de volgende definitie omschreven worden:

"Financial literacy is knowledge and understanding of financial concepts and risks, and the skills, motivation and confidence to apply such knowledge and understanding in order to make effective decisions across a range of financial contexts, to improve the financial well-being of individuals and society, and to enable participation in economic life." (OECD, 2014, p. 33)

De definitie van de OESO wordt door velen als de meest omvattende beschouwd. Dit is dan ook een zeer brede definitie die verschillende componenten van financiële geletterdheid naar voren brengt. Financiële geletterdheid bestaat namelijk uit meerdere elementen. De definitie van de OESO omvat

ze allemaal, zowel elementen van financiële kennis, als elementen over financiële attitudes en financieel gedrag. De financiële kennis wordt meestal gemeten aan de hand van een vragenlijst. In die vragenlijst wordt er gekeken naar wat de respondent weet over enkele financiële begrippen zoals beleggen en interest. De financiële attitude gaat kijken hoe mensen staan ten opzichte van geldzaken. De component financieel gedrag kijkt naar hoe mensen met hun geld omgaan in het dagelijkse leven (De Beckker et al., 2018; De Beckker, Smits, et al., 2020; OECD, 2014; Thommis et al., 2022).

Onderzoek van Amagir et al. (2020) toonde aan dat de verschillende componenten van financiële geletterdheid onderling gecorreleerd zijn. Financiële kennis is positief gecorreleerd met financiële attitude en financieel gedrag. Daarnaast zijn financiële attitude en financieel gedrag ook nog onderling positief gecorreleerd (Amagir et al., 2020; Serido et al., 2020).

Naast financiële kennis, attitude en gedrag wordt er in onderzoek ook vaak financiële zelfovertuiging opgenomen. Financiële zelfovertuiging is de overtuiging die iemand heeft over zijn vermogen om met geld om te gaan. Hoewel sommige studies geen statistisch verband vinden tussen financiële zelfovertuiging, kennis, attitude en gedrag (Amagir et al., 2018; White et al., 2019), tonen andere onderzoeken wel een significante correlatie tussen financiële kennis en zelfovertuiging aan (Ardiana Nur Maulida et al., 2021; Salas-Velasco, 2022; Shim et al., 2010). Daarnaast blijkt dat financiële zelfovertuiging ook een invloed heeft op financiële attitude en financieel gedrag (Amagir et al., 2020; Shim et al., 2010). Hierdoor wordt er door onder andere Shim et al. (2010) gepleit om financiële zelfovertuiging op te nemen in de definitie van financiële geletterdheid.

2.2.2 Objectieve en subjectieve financiële geletterdheid

Er zijn twee soorten financiële geletterdheid. Enerzijds is er de objectieve financiële geletterdheid. Dat is wat mensen effectief weten, dit wordt vaak gemeten aan de hand van een vragenlijst. Anderzijds is er ook nog de subjectieve financiële geletterdheid, d.w.z. de eigen perceptie die mensen hebben van hun kennis. Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat mensen vaak hun financiële kennis overschatten, zo denken ze dat deze beter is dan dat hij in werkelijkheid is (Lusardi & Mitchell, 2014; Van Rooij et al., 2011a).

Een verhoging van de subjectieve kennis van laag naar hoog heeft een positief effect op het financiële gedrag dat mensen stellen. Hoe groter de subjectieve financiële geletterdheid is, zoveel te meer vertrouwen hebben mensen om te investeren. Het risico hiervan is dat mensen, wanneer ze denken dat ze een hoge financiële geletterdheid hebben overmoedig gaan worden en hierdoor te veel risico gaan nemen. Het hebben van vertrouwen in de eigen financiële kennis is volgens Hung et al. (2009) niet slecht, omdat vertrouwen nodig is om te participeren op de financiële markten (Sivaramakrishnan et al., 2017).

2.2.3 Determinanten

Er zijn verschillende determinanten die een rol spelen bij financiële geletterdheid. De verschillende determinanten kunnen worden opgedeeld in vijf groepen: socio-economische determinanten, financiële socialisatie, cultuur, persoonlijke karakteristieken en financiële middelen (De Beckker, Smits, et al., 2020).

Socio-economische determinanten

De socio-economische determinanten omvatten persoonlijke kenmerken. Deze kenmerken worden in deze context niet enkel als biologisch gegeven beschouwd, maar ook als een manier waarop de maatschappij met hen omgaat (De Beckker, Smits, et al., 2020).

Leeftijd is een eerste determinant die hieronder valt. De financiële geletterdheid van mensen stijgt naarmate ze ouder worden (De Beckker, Smits, et al., 2020). Jongeren behalen volgens onderzoek namelijk zwakkere scores dan volwassenen op financiële geletterdheid (Volpe et al., 2002). Er zijn wel onderzoeken die aantonen dat ouderen over een lagere financiële geletterdheid beschikken. Een voorbeeld daarvan is het onderzoek van Lusardi en Mitchell (2007). Daarin werd er gevonden dat vanaf de leeftijd van 55 jaar de financiële geletterdheid begint af te nemen.

Een tweede determinant die een invloed heeft is het gender. Vrouwen scoren vaker lager op het vlak van financiële geletterdheid volgens verschillende onderzoeken (Chen & Volpe, 1998; De Beckker, Smits, et al., 2020; A. Lusardi & O. Mitchell, 2011a).

Een derde en vierde determinant zijn scholingsgraad en het inkomen. Mensen met een hoog inkomen en hogeschoolden hebben vaak een hogere financiële geletterdheid. Mensen die over een hoger inkomen beschikken, hebben een grotere kans om informatie te kopen dankzij dat hoger inkomen. Een voorbeeld van informatie kopen is bijvoorbeeld het volgen van lessen waar men voor moet betalen. Mensen met een lage financiële geletterdheid gaan vaker informatie halen bij familie. Dit is echter niet de beste bron om financiële informatie te verkrijgen (Hung et al., 2009; Jorgensen, 2007; Lusardi & Mitchell, 2014; Van Rooij et al., 2011b).

Tot slot is er ook nog de migratieachtergrond. Doordat mensen met een migratieachtergrond vaak minder vertrouwd zijn met de taal, is het voor hen moeilijker om bepaalde begrippen te verstaan. Daarnaast zijn ze ook minder vertrouwd met de financiële setting in een land waardoor het voor hen moeilijker is en ze over een lagere financiële geletterdheid beschikken (De Beckker, Smits, et al., 2020; Happ & Förster, 2019).

Financiële socialisatie

Financiële geletterdheid wordt ook verworven door interactie met anderen (De Beckker, Smits, et al., 2020). Volgens Shim et al. (2010) is socialisatie via de ouders de belangrijkste vorm van interactie met anderen. De manier waarop binnen het gezin met geld wordt omgegaan kan bepalen hoe iemand in de toekomst financiële zaken aanpakt. Daarnaast speelt het opleidingsniveau van de ouders ook een rol bij de mate waarin dat zij de financiële geletterdheid van hun kinderen beïnvloeden. Hoe hoger het opleidingsniveau van de ouders, hoe beter de financiële geletterdheid van het kind. Er kan

dus een positieve relatie tussen opleidingsniveau van de ouders, en het niveau van financiële geletterdheid, worden gezien (Lusardi et al., 2010).

Een andere belangrijke determinant van financiële geletterdheid is de burgerlijke staat. Uit onderzoek bleek dat alleenstaanden een lagere financiële geletterdheid hadden dan mensen die gehuwd waren. Dit komt omdat gehuwden vaak meer op lange termijn denken dan alleenstaanden (Brau et al., 2019; Brown & Graf, 2013). Daarnaast is er ook het onderzoek van Mottola (2013), waarin werd gevonden dat gezinnen met kinderen over het algemeen een lager niveau van financiële geletterdheid hadden.

De sociale achtergrond van ouders is een andere determinant (De Beckker, Smits, et al., 2020). Wanneer de ouders behoren tot de middenklasse, dan gaan zij hun kinderen sneller een financiële opvoeding geven in vergelijking met wanneer ouders uit de arbeidersklasse komen. Een reden hiervoor kan zijn, omdat mensen uit de arbeidersklasse vaak minder financieel aangelegd zijn en ze voelen zich ook vaak zelf te weinig financieel onderlegd om hun kinderen een goede financiële opvoeding te kunnen geven (Luhr, 2018; Mandell, 2008).

Cultuur

De cultuur kan het beste beschreven worden door de financiële socialisatie op macroniveau. Dit zijn gewoontes en waarden die overgedragen worden van generatie op generatie (De Beckker, Smits, et al., 2020).

Wanneer mensen uit een gebied komen waar de cultuur leert dat mensen onzekerheid moeten vermijden, dan kan er vastgesteld worden dat er in die gebieden ook minder risico genomen wordt. Dit is verschillend in gebieden waar individualistisch gedrag gestimuleerd wordt. Daar zijn mensen vaak overmoedig en vragen ze ook minder vaak financieel advies (De Beckker, De Witte, et al., 2020; De Beckker, Smits, et al., 2020).

Daarnaast blijkt uit een onderzoek van Brown et al. (2018) dat taal ook een belangrijke determinant is. Hun onderzoek werd gedaan in Zwitserland en daar werd gevonden dat de studenten die uit de Franstalige regio kwamen significant lager scoorden dan studenten die uit de Duitstalige regio kwamen. Een reden hiervoor kan gevonden worden in het verschil in cultuur. Moedertaalsprekers hebben vaker ook een betere financiële geletterdheid dan personen die de taal later hebben geleerd zoals immigranten.

Persoonlijke karakteristieken

Naast socio-economische determinanten, financiële socialisatie en cultuur zijn er ook nog persoonlijke karakteristieken die een rol spelen op de financiële geletterdheid van een persoon (De Beckker, Smits, et al., 2020).

Een van die karakteristieken gaat over de "locus of control". Met name de mate waarin iemand gebeurtenissen toeschrijft aan persoonlijke verantwoordelijkheid of externe factoren. Dit wordt respectievelijk interne en externe "locus of control" genoemd. Personen met een sterke interne "locus

of control” scoren beter op financiële geletterdheid in vergelijking met personen met een sterke externe “locus of control” (De Beckker, Smits, et al., 2020).

Bovendien speelt ook iemand zijn intelligentiequotiënt (IQ) een rol. Mensen met een hoger IQ hebben een grotere kans om een hoge financiële geletterdheid te hebben dan iemand met een laag IQ. Dit komt omdat iemand met een laag IQ het normaalgezien moeilijker zal hebben om de complexe financiële wereld te begrijpen (De Beckker, Smits, et al., 2020).

Daarnaast hangt financiële geletterdheid ook samen met andere geletterdheden zoals documentgeletterdheid en gecijferdheid. Het samenhangen van de verschillende geletterdheden wordt in de literatuur ook wel de sleutelvaardigheden genoemd. Doordat de verschillende geletterdheidsbegrippen samenhangen kan het zijn dat één begrip een opstap kan bieden naar een ander begrip (De Beckker, Smits, et al., 2020).

Financiële middelen

Financiële middelen kunnen gezien worden als de laatste determinant van financiële geletterdheid. Het hebben van meer financiële middelen biedt een kans om meer financiële ervaring op te doen. Uit onderzoek blijkt namelijk dat wanneer iemand meer financiële ervaring heeft, dat zij vaak een hogere financiële geletterdheid hebben. Daarnaast blijkt ook dat wanneer mensen een voldoende financiële geletterdheid hebben, zij doordachter financieel gedrag gaan stellen. De persoonlijke financiële ervaringen zijn vaak een bron van informatie voor mensen. De mate waarin mensen persoonlijke financiële ervaringen hebben, hangt in grote mate af van hun financiële situatie op dat moment (De Beckker, Smits, et al., 2020; Hilgert et al., 2003).

2.3 Maatschappelijke kosten en baten van financiële geletterdheid

Financiële geletterdheid is belangrijk omdat het mensen helpt om goede financiële beslissingen te nemen (Alsemgeest, 2015; Lusardi & Messy, 2023). Door het verbeteren van financiële geletterdheid wordt niet enkel de financiële stabiliteit van een persoon verbeterd, maar de effecten ervan kunnen ook een effect hebben op macro-economisch niveau (Béres & Huzdik, 2012; Lusardi & Messy, 2023). Dit wordt treffend aangegeven in het volgende citaat:

*"While the crisis has many causes, it is undeniable that financial illiteracy is one of the root causes. Far too many Americans signed loan agreements they did not understand. Sadly, far too many Americans do not have the basic financial skills necessary to develop and maintain a budget, to understand credit, to understand investment vehicles, or to take advantage of our banking system. It is essential to provide basic financial education that allows people to better navigate an economic crisis such as this one."
(President's Advisory Committee on Financial Literacy, 2008, p. 1)*

Financiële geletterdheid is essentieel. Het is niet alleen van belang te benadrukken dat elk financieel instrument een risico met zich meebrengt, maar ook cruciaal om dit risico zo accuraat mogelijk te kunnen inschatten voor verantwoord gebruik. Bovendien wordt verwacht dat financiële geletterdheid

mensen in staat stelt opkomende trends en uitdagingen in het financiële landschap in de toekomst te begrijpen en ermee om te gaan (Lusardi & Messy, 2023).

Niet alleen individuen hebben baat bij financiële geletterdheid, maar ook de samenleving als geheel. Rationeel en voorspelbaar financieel gedrag van mensen die financieel geletterd zijn kan namelijk zorgen voor een efficiëntere financiële sector en goedkopere financiële regulering. Financieel geletterde personen kunnen ook zorgen voor concurrentie en innovatie (Van Campenhout et al., 2017). Daarnaast zijn zij ook beter in staat om inkomensschokken op te vangen wat bijdraagt aan de financiële stabiliteit (Klapper et al., 2013; Van Campenhout et al., 2017).

Volgens Gils (2022) heeft 1 op de 20 Vlamingen moeite met financiële geletterdheid, wat betekent dat ze het lastig vinden om weloverwogen financiële beslissingen te nemen. Individuele met een lage financiële geletterdheid lopen een verhoogd risico op financiële problemen, zoals achterstallige betalingen of schulden die hun financiële verplichtingen in gevaar brengen. Dit is nadelig voor zowel het individu als de samenleving als geheel. Mensen met een betere financiële geletterdheid zijn over het algemeen in staat om hun budget effectiever te beheren, waardoor ze minder afhankelijk zijn van sociale bijstand en financiële hulp van de overheid (Vandenbranden, 2023). Bovendien kunnen financiële problemen aanzienlijke gevolgen hebben voor het welzijn van individuen, zoals fysieke en psychische gezondheidsproblemen, sociaal isolement en complicaties op het gebied van werk (van Middendorp et al., 2019).

Een degelijke financiële geletterdheid is, zoals eerder vermeld, van cruciaal belang voor zowel het individu als voor de samenleving. De volgende secties zullen zich kort verdiepen in de kwesties van schulden, pensioenplanning en spaargewoonten van mensen, aangezien al deze aspecten van invloed zijn op de waarschijnlijkheid dat mensen ondoordachte financiële keuzes maken (De Beckker et al., 2018).

Het beheer van schulden vormt een cruciaal aspect van financiële geletterdheid. Diverse studies wijzen uit dat een lage financiële geletterdheid kan leiden tot gebrekkig schuldenbeheer (Disney & Gathergood, 2013; Kim, 2000; Kotzé & Smit, 2008; Moore, 2003). Uit een onderzoek in de Verenigde Staten bleek dat financiële geletterdheid ook een invloed heeft op de studiekosten van studenten. Een betere financiële geletterdheid leidt er namelijk toe dat studenten minder schulden aangaan (Content Engine, 2021). Het onderzoek van Campbell (2006) kwam tot de conclusie dat mensen met minder financiële geletterdheid minder geneigd zijn om hun leningen te herfinancieren wanneer de rentetarieven dalen, wat resulteert in hogere kosten voor hun leningen. Daarnaast is er ook nog een onderzoek van Lusardi en Tufano (2009) dat aantoonde dat mensen met lagere financiële geletterdheid vaker hogere vergoedingen betalen, duurdere leningen afsluiten en moeite hebben hun schuld situatie nauwkeurig in te schatten. Naast het aangaan van kostbare leningen, hebben mensen met een lage financiële geletterdheid ook vaak te maken met schulden op hun creditcards. Ongeveer een derde van de kosten en vergoedingen die aan deze groep worden toegeschreven, kan worden toegeschreven aan gebrek aan kennis over het systeem (Lusardi, 2011, 2012). Dit alles draagt bij aan een scenario waarin mensen met lagere financiële geletterdheid vaker worden geconfronteerd met aanzienlijke schulden, wat op zijn beurt kan leiden tot financiële problemen. Het is voor de maatschappij van belang om mensen met problematische schulden te helpen. In Nederland is er een

onderzoek geweest dat heeft onderzocht hoeveel de kost voor de samenleving is van iemand die problematische schulden heeft. Dat onderzoek toonde aan dat iemand die 10 jaar in de schulden zit de samenleving 100 000 euro kost (Kro-Ncrv, 2019).

Naast schulden heeft financiële geletterdheid ook een invloed op pensioenplanning. Mensen met een beperkte financiële geletterdheid blijken minder geneigd te zijn om te sparen voor hun pensioen. Doordat zij minder sparen voor hun pensioen zullen zij minder geld hebben wanneer zij op pensioen gaan (Adam et al., 2017; Lusardi, 2012; Lusardi & Mitchell, 2006, 2007, 2009; A. Lusardi & O. Mitchell, 2011a, 2011b). Uit het onderzoek van Lusardi & Mitchell (2011) bleek dat slechts één op de drie respondenten ooit de moeite had genomen om een pensioenplan op te stellen. Respondenten die actief hun pensioen planden, maakten vaker gebruik van gespecialiseerde middelen zoals pensioenplanners en financiële experts. Het proactief aanpakken van een pensioenplanning leidt ook tot een verhoogde welvaart. Bovendien benadrukken diverse studies dat een grondige financiële kennis, zoals risicospreiding, en het vermogen om berekeningen te maken essentiële elementen zijn van financiële geletterdheid. Door het opstellen van een doordacht pensioenplan zorgen mensen niet enkel voor een stabielere financiële toekomst maar bouwen ze ook welvaart op (Boisclair et al., 2017; Brown & Graf, 2013; Bucher-Koenen & Lusardi, 2011; Campbell, 2006; Mitchell & Lusardi, 2007; Van Rooij et al., 2011b). In België blijkt uit een onderzoek van Deloitte (2023) dat 24 procent van de Belgen geen pensioenplan maakt. Dit kan in de toekomst voor problemen zorgen aangezien het pensioen dat mensen krijgen van de overheid vaak niet genoeg is om van te leven.

Een derde onderdeel waarop financiële geletterdheid een invloed heeft, is sparen. Zoals in het vorige deel is aangehaald, sparen mensen met een lage financiële geletterdheid minder voor hun pensioen. Maar naast sparen voor pensioen, sparen die mensen ook minder voor onverwachte uitgaven. Een algemene regel is dat er drie maanden aan inkomen klaar moet staan voor onverwachte uitgaven. Uit een studie van Lusardi et al. (2011) bleek dat vele respondenten slechts één onverwachte uitgave verwijderd waren van de financiële ondergang. Het hebben van een goede financiële geletterdheid is dus belangrijk omdat mensen dan meer gaan sparen voor onverwachte uitgaven. Dit allemaal leidt ertoe dat mensen een stabielere financiële toekomst hebben (Babiarz & Robb, 2014; Lee & Hanna, 2018; Lusardi et al., 2011).

Mensen met een betere financiële geletterdheid zijn ook meer geneigd om deel te nemen aan financiële markten. De betrokkenheid bij financiële markten is gunstig voor de samenleving, omdat deelnemers vaak waarde genereren, waardoor ze meer financiële middelen hebben (De Beckker et al., 2018; Van Rooij et al., 2011a).

Van Rooij et al. (2011a) ontdekten dat slechts 23,8 procent van de gezinnen in hun steekproef aandelen of beleggingsfondsen bezat. De deelname aan financiële markten was merkbaar hoger bij individuen met een hogere financiële geletterdheid (Van Rooij et al., 2011a; Yoong, 2011). Een onderzoek van Calvet et al. (2007) heeft ook aangetoond dat de kans groter is dat mensen met een lagere financiële geletterdheid slechte beslissingen nemen op de financiële markten. Zo is het waarschijnlijker dat zij portfolio's hebben die niet goed gediversifieerd zijn (Desimpel & Vanlangendonck, 2018). Daarnaast is er ook onderzoek dat aantoonde dat wanneer individuen niet participeren op de beurs zij een aanzienlijke vermindering van hun welvaart kunnen hebben (Cocco

et al., 2005). Het is echter niet zeker dat wanneer mensen met een lagere financiële geletterdheid participeren op de financiële markten ook daadwerkelijk de voordelen ervan kunnen benutten (Van Rooij et al., 2011a).

Het al dan niet beleggen in cryptocurrencies is een vijfde onderwerp waarop financiële geletterdheid een invloed heeft. Uit een onderzoek van Panos et al. (2020) bleek dat financiële geletterdheid een negatieve correlatie heeft met het bezitten van cryptocurrencies. Daaruit bleek ook dat mensen met een hoge financiële geletterdheid vaak minder geneigd zijn om in de toekomst cryptocurrencies te bezitten. Uit diezelfde studie bleek ook dat een groot deel van de markt van cryptocurrencies bestaat uit mensen die weinig financiële kennis hebben. Het gevaar hierbij is dat deze beleggers de vooruitzichten beter gaan inschatten dan ze in werkelijkheid zijn, omdat ze niet genoeg financiële kennis hebben. De huidige markt van de cryptocurrencies is op dit moment zeer volatiel en sterk onderhevig aan manipulatie. Dit kan enkel veranderen als meer financieel geletterde beleggers het gaan gebruiken en het ook legaal gebruikt wordt. Het onderzoek van Foley et al. (2019) toonde namelijk aan dat ongeveer 46 procent van alle bitcoin-transacties op een of andere manier verbonden zijn aan illegale activiteiten. Het is echter onwaarschijnlijk dat mensen met een goede financiële geletterdheid gaan beleggen in cryptocurrencies, omdat er veel risico mee gepaard gaat in vergelijking met andere activa (Carbo-Valverde et al., 2023; Fujiki, 2021; Panos et al., 2020).

Ondanks dit resultaat, zijn er ook onderzoeken zoals dat van Bosch (2023) die aantonen dat er een positieve relatie bestaat tussen subjectieve financiële geletterdheid en het bezitten van cryptocurrencies. Wanneer dat mensen denken dat hun financiële kennis goed is, dan gaan zij meer cryptocurrencies bezitten (Bosch, 2023; Faria, 2022; Zhao & Zhang, 2021).

Ondernemerschap levert nog een andere maatschappelijke bijdrage. Het draagt positief bij aan de samenleving door werkgelegenheid te creëren en toegevoegde waarde te genereren, terwijl het ook een essentiële drijvende kracht is voor technologische vooruitgang (Dillen et al., 2017). Financiële geletterdheid heeft een positieve invloed op ondernemerschap. Mensen met een hogere financiële geletterdheid tonen vaak meer neiging tot ondernemerschap (Ahmad et al., 2019; Boes, 2023; Ilsbroekx, 2021; Truysers, 2021). Bovendien toont onderzoek van Anshika en Singla (2022) aan dat een goede financiële geletterdheid bij ondernemers een positieve invloed heeft op de bedrijfsprestaties.

De voordelen van financiële geletterdheid worden vaak enkel op individueel vlak benaderd. Er zijn maar enkele onderzoeken die de maatschappelijke baten van financiële geletterdheid kort benaderen. Voor toekomstig onderzoek zou het aanbevolen zijn om hier verder onderzoek naar te doen.

2.4 Financiële geletterdheid bij leerlingen

Er zijn al verschillende onderzoeken geweest naar financiële geletterdheid in het secundair onderwijs. PISA2012 en PISA2015 zijn daar voorbeelden van. In PISA2012 werd voor het eerst een onderdeel financiële geletterdheid opgenomen in de test. Hieruit bleek dat Vlaanderen op de tweede plaats in de rangschikking stond van deelnemende landen. Uit datzelfde onderzoek bleek dat Vlaanderen over

het algemeen relatief veel leerlingen heeft die het basisniveau voor financiële geletterdheid niet halen. In PISA2015 stond Vlaanderen ook op de tweede plaats van deelnemende landen. Deze testen werden afgenomen bij 15-jarige leerlingen uit het secundair onderwijs (De Witte et al., 2017; Meyer et al., 2014; OECD, 2014, 2017; Universiteit Gent, 2016).

Een Nederlands onderzoek vond dat er statistische significante verschillen in financiële geletterdheid waren tussen leerlingen van verschillende middelbare schoolrichtingen. Daarnaast toont dat onderzoek ook aan dat er een kloof van 42,5 procent is tussen het negentigste en tiende percentiel. Dit komt overeen met de PISA test die in 2015 een kloof van 39 procent vond in Nederland. In Vlaanderen vond de PISA test een kleinere kloof, daar was de kloof 36,5 procent tussen het negentigste en tiende percentiel. Uit de PISA test in Vlaanderen bleek ook dat leerlingen die een economische richting volgden een lagere score behaalden dan leerlingen die geen economische studierichting volgen (Amagir et al., 2020; Universiteit Gent, 2016).

2.5 Sleutelcompetentie EFC en leerkrachten

Er is nog niet veel onderzoek geweest naar hoe leerkrachten in het secundair onderwijs kijken naar de nieuwe eindtermen over economische en financiële competenties. Dit komt onder andere doordat deze eindtermen nog niet lang bestaan en er dus nog niet veel tijd is geweest om hier onderzoek naar te doen.

Thommis et al. (2022) hebben in hun masterproef onderzoek gedaan naar de nieuwe eindtermen. In dat onderzoek wordt gekeken naar de eindtermen van de eerste graad. Uit dat onderzoek bleek dat leerkrachten vinden dat het nodig is dat leerlingen een basis aan financiële geletterdheid hebben. De leerkrachten die geïnterviewd werden hadden allemaal een economische opleiding gehad. Dit was volgens hen belangrijk om financiële geletterdheid goed te kunnen uitleggen. Ook dachten ze dat leerkrachten die minder economisch aangelegd waren minder goed uitleg zouden kunnen geven omdat ze misschien zelf bepaalde concepten niet snappen. De leerkrachten die geïnterviewd werden, vonden het ook belangrijk dat er iets praktisch gedaan zou worden zoals een uitstap om het concreter te maken. Het doen van iets praktisch is volgens de leerkrachten vooral belangrijk voor leerlingen uit de B-stroom. Voor leerlingen uit de A-stroom voldoet het volgens de leerkrachten vaak om enkel een theoretische aanpak te gebruiken (Thommis et al., 2022).

2.6 Sleutelcompetentie EFC en leerlingen

In de vragenlijst die is opgesteld voor de leerkrachten om de tweede deelvraag te beantwoorden werden ook enkele vragen opgenomen om te kijken hoe leerlingen kijken naar de sleutelcompetentie EFC. De antwoorden die de leerkrachten geven zullen gebruikt worden om te kijken wat leerlingen volgens leerkrachten vinden over de sleutelcompetentie EFC. Omdat de eindtermen nog niet lang bestaan werd er nog geen onderzoek gevonden die hier al onderzoek naar heeft gedaan.

2.7 Hypothesen

De centrale onderzoeksvraag is opgesplitst in diverse deelvragen, waarop in het empirische gedeelte van het onderzoek antwoorden zullen worden gezocht. Enkel voor de eerste deelvraag worden er enkele hypothesen opgesteld. Bij de tweede deelvraag wordt er gebruik gemaakt van een kwalitatief onderzoek.

Er werden zeven hypothesen opgesteld die hieronder kort worden toegelicht.

Hypothese 1:

H_0 : Er is geen verschil in financiële geletterdheid tussen de verschillende finaliteiten.

H_1 : Er is een verschil in financiële geletterdheid tussen de verschillende finaliteiten.

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat er een verschil in financiële geletterdheid kan gevonden worden tussen laaggeschoolden en hoger opgeleiden. Mensen die hoger opgeleid zijn hebben vaak een betere financiële geletterdheid in vergelijking met laaggeschoolden (Hung et al., 2009; Jorgensen, 2007; Lusardi & Mitchell, 2014; Van Rooij et al., 2011b). In de eerste hypothese wordt er nagegaan of er een verschil is tussen de verschillende finaliteiten. Dit wordt bekeken omdat leerlingen in de verschillende finaliteiten voorbereid worden op andere dingen.

Hypothese 2:

H_0 : Er is geen verschil in financiële geletterdheid tussen jongens en meisjes.

H_1 : Er is een verschil in financiële geletterdheid tussen jongens en meisjes.

De tweede hypothese kijkt naar het verschil tussen jongens en meisjes. Uit onder andere het onderzoek van A. Lusardi en O. Mitchell (2011a) blijkt dat vrouwen vaak slechter scoren op financiële geletterdheid in vergelijking met mannen (Chen & Volpe, 1998; De Beckker, Smits, et al., 2020).

Hypothese 3:

H_0 : Er is geen verschil in financiële geletterdheid tussen het eerste en tweede leerjaar van de derde graad.

H_1 : Er is een verschil in financiële geletterdheid tussen het eerste en tweede leerjaar van de derde graad.

In de derde hypothese wordt er gekeken naar een eventueel verschil dat er is tussen het eerste en tweede leerjaar van de derde graad. Onderzoek van De Beckker, Smits, et al. (2020) toonde aan dat de financiële geletterdheid van personen stijgt naarmate ze ouder worden. Dit zou in dit geval betekenen dat de leerlingen uit het tweede leerjaar van de derde graad het beste zouden scoren. Echter door de modernisering van het onderwijs en de invoering van de sleutelcompetentie EFC zou het ook kunnen zijn dat de leerlingen van het eerste leerjaar van de derde graad beter scoren.

Hypothese 4:

H₀: Er bestaat geen relatie tussen het opleidingsniveau van ouders en de financiële geletterdheid van hun kinderen.

H₁: Er bestaat een relatie tussen het opleidingsniveau van ouders en de financiële geletterdheid van hun kinderen.

De vierde hypothese kijkt naar de invloed van het opleidingsniveau van de ouders. Onderzoek van Lusardi et al. (2010) vond dat het opleidingsniveau van de ouders een positieve invloed heeft op de financiële geletterdheid.

Hypothese 5:

H₀: Er bestaat geen relatie tussen migratieachtergrond en financiële geletterdheid.

H₁: Er bestaat een relatie tussen migratieachtergrond en financiële geletterdheid.

De vijfde hypothese gaat over de migratieachtergrond van de leerlingen. Verschillende onderzoeken hebben namelijk aangetoond dat mensen met een migratieachtergrond vaak een slechtere financiële geletterdheid hebben (De Beckker, Smits, et al., 2020; Happ & Förster, 2019).

Hypothese 6:

H₀: Er bestaat geen relatie tussen economische studierichting en financiële geletterdheid.

H₁: Er bestaat een relatie tussen economische studierichting en financiële geletterdheid.

De voorlaatste hypothese gaat over de studierichting van leerlingen. Uit onderzoek van Universiteit Gent (2016) bleek namelijk dat leerlingen die een economische studierichting volgen een slechtere score op financiële geletterdheid behaalden in vergelijking met leerlingen die geen economische studierichting volgen.

Hypothese 7:

H₀: Er bestaat geen relatie tussen de componenten van financiële geletterdheid.

H₁: Er bestaat een relatie tussen de componenten van financiële geletterdheid.

De laatste hypothese gaat over de componenten van financiële geletterdheid. Hierbij wordt er gekeken naar de financiële kennis, attitude en gedrag en gekeken of deze een invloed hebben op elkaar. Verschillende onderzoeken tonen aan dat er een positieve relatie bestaat tussen de verschillende componenten van financiële geletterdheid (Amagir et al., 2020; Shim et al., 2010).

3 Methodologie & data

Het doel van dit masterproefonderzoek is om een stand van zaken te geven over de financiële geletterdheid van leerlingen in het secundair onderwijs na de modernisering. Hiervoor wordt er gekeken naar het verschil in financiële geletterdheid bij leerlingen in de derde graad van het secundair onderwijs. Het onderzoek maakt gebruik van een kwantitatieve benadering in de vorm van een enquête om de financiële geletterdheid van leerlingen te meten. Naast de vragen om financiële geletterdheid vast te stellen, zijn er ook enkele andere vragen opgenomen. Deze extra vragen zijn bedoeld om te bepalen of bepaalde variabelen een significante invloed hebben op de financiële geletterdheid van leerlingen. Daarnaast wordt in het onderzoek ook gekeken naar de opvattingen die leerkrachten die les geven over dit topic hierover hebben. Dit aspect wordt onderzocht door gebruik te maken van een kwalitatieve benadering, waarbij interviews worden afgenomen om inzicht te krijgen in de perspectieven van deze leerkrachten op het onderwerp.

3.1 Gebruikte data

De data die zijn gebruikt voor het onderzoek zijn verzameld via interviews met leerkrachten en een enquête via Qualtrics. De enquête werd ingevuld door 640 leerlingen uit het secundair onderwijs en bestaat uit vier delen. Enkel de data van 537 leerlingen werd gebruikt voor verdere analyses. Ten eerste komt dit doordat er 28 leerlingen uit het tweede leerjaar van de tweede graad de enquête hebben ingevuld, zij worden niet verder meegenomen voor verdere analyses omdat er in deze masterproef enkel wordt gekeken naar leerlingen uit de derde graad. Daarnaast zijn er ook nog 48 leerlingen die enkel de algemene informatie hadden ingevuld zoals gender en leerjaar, hun data wordt ook niet meegenomen. Tot slot waren er ook 27 leerlingen die geen toestemming hebben gegeven om hun data te verzamelen. Dit alles zorgt ervoor dat de antwoorden van 537 leerlingen bruikbaar zijn om verdere analyses uit te voeren.

3.2 Metingen

3.2.1 Variabelen enquête

Hieronder worden kort de variabelen uit de enquête toegelicht. Voor de vragen die bij de enquête horen zie bijlage 1.

Financiële geletterdheid

Deze variabele wordt niet direct opgenomen in de enquête maar wordt samengesteld uit de som van de variabelen financiële kennis, financiële attitude en financieel gedrag. Deze variabele heeft een maximale score van 23.

Financiële kennis

Deze variabele wordt beoordeeld aan de hand van negen vragen afkomstig uit bestaande vragenlijsten (Cannistrà et al., 2022; A. Lusardi & O. S. Mitchell, 2011; OECD/INFE Toolkit, 2022; Potrich et al., 2016). Bij het selecteren van de vragen is rekening gehouden met de inhoud van de

slutelcompetentie EFC. Bovendien zijn enkele vragen licht aangepast om beter aan te sluiten bij de actuele economische omstandigheden. De vragenlijst omvat zowel open vragen als meerkeuzevragen. Voor elk correct antwoord wordt één punt gegeven, een respondent kan dus maximaal negen punten behalen. De juiste antwoorden staan in tabel 1.

Tabel 1: Vragen financiële kennis

Vraag	Antwoord
Vijf broers krijgen in totaal €1 000 cadeau om onderling te verdelen. Stel je nu voor dat de broers een jaar moeten wachten om hun deel van de €1 000 te krijgen en dat de inflatie 1,8 procent blijft. Hoeveel kunnen ze met hun deel van het geld kopen nadat het jaar verstreken is?	Ze kunnen minder met hun deel van het geld kopen dan dat ze vandaag zouden kunnen. = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Je leent op een avond €25,00 uit aan een vriend en hij geeft je de volgende dag €25,00 terug. Hoeveel rente heeft hij betaald over deze lening?	0 euro = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Stel je voor dat iemand €100 op een spaarrekening zet (zonder maandelijkse kosten) met een gegarandeerde rente van 2% per jaar. Hij/zij doet geen verdere betalingen op deze rekening en neemt geen geld op. Hoeveel staat er aan het eind van het eerste jaar op de rekening, nadat de rente is bijgeschreven?	102 euro = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Hoeveel zou er na vijf jaar op de rekening staan?	Meer dan € 110 = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Joost koopt een DVD voor €19,00 en krijgt een korting van 10% op de verkoopprijs. Hij betaalt met een biljet van €20,00. Hoeveel wisselgeld krijgt Joost terug?	€2,90 = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Stel je voor dat de rente op je spaarrekening 1% bedraagt en de inflatie 2% per jaar. Hoeveel zou je na een jaar kunnen kopen met het geld op deze rekening?	Minder dan vandaag = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Een investering met een hoog rendement heeft waarschijnlijk een hoog risico.	Juist = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Een hoge inflatie betekent dat de kosten van levensonderhoud snel toenemen.	Juist = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Het is meestal mogelijk om het risico van beleggen op de aandelenmarkt te verminderen door niet al je geld in één aandeel te beleggen, maar te verspreiden over meerdere aandelen.	Juist = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten

Financieel gedrag

Bij deze variabele wordt respondenten gevraagd naar wat ze daadwerkelijk doen. Om deze variabelen te meten, zijn vragen overgenomen uit de vragenlijsten van Cannistrà et al. (2022), OECD/INFE Toolkit (2022) en Potrich et al. (2016). In totaal zijn er negen vragen gebruikt, waarvan vier vragen worden beoordeeld aan de hand van een vijf-punt Likertschaal. De overige vragen zijn meerkeuzevragen. Van de negen vragen zijn er acht vragen die op punten gaan. De vraag die niet op punten gaat is de vraag "Soms merken mensen dat hun inkomen hun kosten voor levensonderhoud niet volledig dekken. Is jou dit persoonlijk in de afgelopen 12 maanden overkomen?". Deze vraag is er om te kijken wie de vraag "Wat heb je de laatste keer toen dit gebeurde gedaan om rond te komen?" moest invullen. Het maximale aantal punten dat op deze variabele behaald kan worden, is dan ook acht.

In de tabel hieronder (tabel 2) wordt een overzicht gegeven van de vragen over financieel gedrag en het aantal punten dat voor elk antwoord kon behaald worden.

Tabel 2: Vragen financieel gedrag

Vraag	Antwoord
Neem je zelf de dagelijkse beslissingen over je geld?	Ja = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Doe je een van de volgende dingen voor jezelf of je gezin?	1 punt indien er een antwoord werd aangeduid, behalve "Ik doe geen van de bovenstaande dingen" en "Weet ik niet"
Heb je in de afgelopen 12 maanden persoonlijk geld gespaard op één van de volgende manieren, ongeacht of je het geld nog steeds hebt?	1 punt indien er een antwoord werd aangeduid, behalve "Ik heb de afgelopen 12 maanden geen geld gespaard" en "Weet ik niet"
Wat heb je de laatste keer toen dit gebeurde gedaan om rond te komen?	1 punt wanneer er geen geld geleend werd
Ik houd mijn financiële zaken zelf nauwlettend in de gaten.	Mee eens = 1 punt Volledig mee eens = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Ik stel financiële doelen voor de lange termijn en streef ernaar deze te bereiken.	Mee eens = 1 punt Volledig mee eens = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Voordat ik iets koop overweeg ik zorgvuldig of ik het mij kan veroorloven.	Vaak = 1 punt Altijd = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten
Ik betaal mijn rekeningen op tijd.	Vaak = 1 punt Altijd = 1 punt Alle andere antwoorden = 0 punten

Financiële attitude

De variabele die de attitude van de respondenten ten opzichte van geld meet, omvat zes vragen (Cannistrà et al., 2022; OECD/INFE Toolkit, 2022; Potrich et al., 2016). Voor elke vraag werd een vijf-punt Likertschaal gebruikt, variërend van "Volledig mee oneens" of "Helemaal niet" tot "Volledig mee eens" of "Volledig". Voor iedere vraag kan er maximaal 1 punt worden verdiend. De variabele wordt gevormd door de som van het aantal punten dat is behaald op te tellen. Hierdoor ligt het resultaat tussen minimaal 1,2 en maximaal zes. Hoeveel punten op welk antwoord wordt gegeven staat gegeven in tabel 3.

Tabel 3: Vragen financiële analyse

Vraag	Antwoord
Ik haal meer voldoening uit geld uitgeven dan uit het sparen voor de toekomst.	Volledig mee oneens = 1 punt Mee oneens = 0,8 punten Niet mee oneens, niet mee eens = 0,6 punten Mee eens = 0,4 punten Volledig mee eens = 0,2 punten
Het is belangrijk om de maandelijkse uitgaven onder controle te houden.	Volledig mee oneens = 0,2 punten Mee oneens = 0,4 punten Niet mee oneens, niet mee eens = 0,6 punten Mee eens = 0,8 punten Volledig mee eens = 1 punt
Geld is er om uitgegeven te worden.	Volledig mee oneens = 1 punt Mee oneens = 0,8 punten Niet mee oneens, niet mee eens = 0,6 punten Mee eens = 0,4 punten Volledig mee eens = 0,2 punten
Ik vind het belangrijk om een goede kennis te hebben van financiële zaken, zoals kosten, opbrengsten, sparen en mogelijke manieren om te betalen.	Volledig mee oneens = 0,2 punten Mee oneens = 0,4 punten Niet mee oneens, niet mee eens = 0,6 punten Mee eens = 0,8 punten Volledig mee eens = 1 punt
Thuis praat ik regelmatig over financiële zaken zoals sparen, kosten en mogelijke manieren van betalen.	Volledig mee oneens = 0,2 punten Mee oneens = 0,4 punten Niet mee oneens, niet mee eens = 0,6 punten Mee eens = 0,8 punten Volledig mee eens = 1 punt
Ik heb de neiging om met de dag te leven. De zorgen van morgen komen later wel.	Helemaal niet = 0,2 punten Nauwelijks = 0,4 punten Enigszins = 0,6 punten Heel goed = 0,8 punten Volledig = 1 punt

Leerjaar

De enquête wordt afgenomen onder leerlingen van het eerste en tweede leerjaar van de derde graad. Deze variabele kan dan ook twee waarden aannemen: "0" vertegenwoordigt leerlingen uit het vijfde middelbaar (eerste leerjaar van de derde graad), terwijl "1" leerlingen uit het zesde middelbaar (tweede leerjaar van de derde graad) vertegenwoordigt.

Studierichting

Bij deze variabele wordt onderzocht of de leerling momenteel een economische richting volgt. De variabele studierichting is een binaire variabele, wat betekent dat het twee mogelijke waarden kan aannemen: "1" geeft aan dat de leerling een economische richting volgt, terwijl "0" aangeeft dat de leerling geen economische richting volgt.

Onderwijsvorm

De variabele onderwijsvorm wordt alleen ingevuld door leerlingen uit het zesde middelbaar, omdat de verschillende studierichtingen in het vijfde middelbaar niet langer worden geclassificeerd naar onderwijsvormen, maar naar finaliteiten. In het zesde middelbaar zijn er nog vier verschillende onderwijsvormen: aso, tso, kso en bso (Onderwijs.Vlaanderen.be; Vlaamsparlement.be). Via een meerkeuzevraag wordt aan de leerlingen gevraagd in welke onderwijsvorm ze zitten. De variabele kan vier verschillende waarden aannemen: "1" voor aso, "2" voor tso, "3" voor kso en "4" voor bso.

Finaliteit

Zoals eerder vermeld, wordt in het vijfde middelbaar niet langer gesproken over onderwijsvormen, maar over finaliteiten. Daarom is deze variabele ook opgenomen in het onderzoek. Deze variabele wordt bevraagd aan de hand van een meerkeuzevraag met drie mogelijke antwoordopties. De waarden "1", "2" en "3" worden respectievelijk gebruikt voor de doorstroomfinaliteit, dubbele finaliteit en arbeidsmarktfinaliteit.

Geslacht

Geslacht wordt bevraagd aan de hand van een meerkeuzevraag die is overgenomen uit een onderzoeksnota van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen (Van Hove). Deze vraag is aangepast aan de specifieke doelgroep. Respondenten kunnen de waarde "0" krijgen voor meisjes en "1" voor jongens.

Diploma ouders

De enquête omvat ook een vraag over het opleidingsniveau van de ouders, overgenomen uit een bestaand onderzoek (OECD/INFE Toolkit, 2022). Leerlingen hebben de keuze uit acht mogelijkheden: geen diploma, lager onderwijs, lager secundair onderwijs (2de graad), hoger secundair onderwijs (3de graad), niet-universitair hoger onderwijs, universitair onderwijs, doctoraat en als laatste 'Weet ik niet'. Verschillende antwoordopties worden toegewezen aan verschillende waarden, variërend van "1" tot "8".

Migratieachtergrond

De laatste variabele die wordt onderzocht, betreft de migratieachtergrond aan de hand van de nationaliteit van de ouders. Deze vraag is overgenomen uit een onderzoek van Amagir et al. (2020) en is aangepast zodat de vijf meest voorkomende buitenlandse nationaliteiten in Limburg zijn opgenomen, zoals gerapporteerd door Provincies.incijfers.be (2023): Nederland, Turkije, Italië, Marokko en Polen. Er wordt specifiek gekeken naar het verschil tussen leerlingen van wie de ouders een Belgische nationaliteit hebben en leerlingen van wie de ouders geen Belgische nationaliteit hebben. De waarde "0" wordt gegeven aan leerlingen die één of twee ouders hebben met een Belgische nationaliteit. Leerlingen die geen ouder met een Belgische nationaliteit hebben krijgen de waarde "1".

3.2.2 Interviews

De interviewleidraad die gebruikt is bij de interviews is terug te vinden in bijlage 2. Enkele van de vragen komen uit het onderzoek van Thommis et al. (2022), de andere vragen zijn zelf opgesteld. Dit komt voornamelijk doordat er nog beperkt onderzoek is verricht naar de eindtermen binnen het secundair onderwijs. Een mogelijke verklaring hiervoor ligt in het feit dat de eindtermen pas enkele jaren geleden zijn ingevoerd, waardoor er nog niet voldoende tijd is geweest om uitgebreid onderzoek naar dit onderwerp te doen. De opgestelde vragenlijst begint met het bevragen van enkele algemene zaken over de leerkrachten, zoals hun leeftijd en het aantal jaren dat zij al lesgeven. Vervolgens omvat de vragenlijst ook een gedeelte dat dieper ingaat op de financiële geletterdheid en de sleutelcompetentie EFC.

Bij het afnemen van de interviews werd allereerst een korte toelichting gegeven over het doel van de interviews. Daarna werd het informatieblad (bijlage 4) en de informed consent (bijlage 3) overlopen. Het informatieblad en de informed consent zijn overgenomen uit het vak kwalitatieve onderzoeksmethoden, een vak dat gegeven wordt in het derde bachelorjaar toegepaste economische wetenschappen. Na het overlopen van het informatieblad en de informed consent werd er ook gevraagd of het interview opgenomen mocht worden om het later te kunnen transcriberen. Wanneer de leerkrachten akkoord gingen met de informed consent en met de opname kon het interview starten. Er werd dan gestart met het stellen van de vragen uit de interviewleidraad. Wanneer de vragen uit de interviewleidraad gesteld waren werd de leerkracht ook nog bedankt voor zijn deelname. Nadat de interviews afgelopen waren werden deze aan de hand van de opname getranscribeerd en geanonimiseerd om zo de antwoorden van de leerkrachten te kunnen vergelijken en anoniem te houden.

4 Resultaten enquête

4.1 Beschrijvende statistieken

Tabel 4: Beschrijvende statistieken

Variabele	N	Min.	Max.	SD	Gem./ Proportie	Beschrijving van de variabele
Gender	537	0	2	0,604	0,61	0 = Meisje 1 = Jongen 2 = Andere
Economische studierichting	537	0	1	0,388	0,82	0 = Economisch 1 = Anders
Finaliteit	306	1	3	0,787	1,94	1 = Doorstroomfinaliteit 2 = Dubbele finaliteit 3 = Arbeidsmarktfinaliteit
Onderwijsvorm	231	1	4	1,096	2,58	1 = ASO 2 = TSO 3 = KSO 4 = BSO
Leerjaar	537	0	1	0,496	0,43	0 = Vijfde 1 = Zesde
Diploma Ouder 1	537	1	8	2,125	5,18	1 = Geen diploma 2 = Lager onderwijs 3 = Lager secundair onderwijs (2 ^{de} graad) 4 = Hoger secundair onderwijs (3 ^{de} graad)
Diploma Ouder 2	537	1	8	2,153	5,16	5 = Niet-universitair hoger onderwijs 6 = Universitair onderwijs 7 = Doctoraat 8 = Weet ik niet
Migratieachtergrond	537	0	1	0,500	0,50	0 = Geen ouder met Belgische nationaliteit 1 = Minstens 1 ouder met Belgische nationaliteit

Tabel 4 toont de beschrijvende statistieken. Van de respondenten was 48,6% een jongen, 45% een meisje, en de rest (6,4 procent) heeft de optie "Ik wens deze vraag niet te beantwoorden" geselecteerd. In totaal volgen 99 leerlingen (18,44 procent) die de enquête hebben ingevuld een economische studierichting. Tabel 5 geeft weer hoeveel leerlingen uit verschillende studierichtingen en onderwijsvormen de enquête hebben ingevuld. Daarin kan gezien worden dat er 104, 116 en 86 leerlingen komen uit respectievelijk de doorstroomfinaliteit, dubbele finaliteit en de arbeidsmarktfinaliteit. Daarnaast kan ook gezien worden dat er 44, 74, 47 en 66 leerlingen uit respectievelijk ASO, TSO, KSO en BSO komen. De variabelen diploma ouder 1 en diploma ouder 2 kunnen de waarden 1 tot en met 8 aannemen. In tabel 6 kan worden gezien dat ongeveer een kwart van de ouders een diploma hoger secundair onderwijs (3de graad) hebben. Daarnaast kan ook worden gezien dat bijna een kwart van de leerlingen niet weet welk diploma hun ouders hebben. Voor de variabele migratieachtergrond werd gekeken naar de nationaliteit van de ouders. Hieruit blijkt dat er 136 leerlingen zijn met een migratieachtergrond, waarvan geen van de ouders de Belgische nationaliteit heeft.

Tabel 5: Verdeling steekproef

	N	Percentage
Vijfde	306	
Doorstroomfinaliteit	104	33,99
Dubbele finaliteit	116	37,91
Arbeidsmarktfinaliteit	86	28,10
Zesde	231	
ASO	44	19,05
TSO	74	32,03
KSO	47	20,35
BSO	66	28,57

Tabel 6: Diploma ouders

Diploma	Ouder 1	Percentage	Ouder 2	Percentage
Geen diploma	45	8,4	40	7,5
Lager onderwijs	17	3,2	19	3,6
Lager secundair onderwijs (2de graad)	27	5,0	34	6,3
Hoger secundair onderwijs (3de graad)	136	25,3	150	27,9
Niet-universitair hoger onderwijs	71	13,2	68	12,7
Universitair onderwijs	95	17,7	72	13,4
Doctoraat	18	3,4	11	2,0
Weet ik niet	128	23,8	143	26,6

In Tabel 7 staan de beschrijvende statistieken voor de drie componenten van financiële geletterdheid alsook van financiële geletterdheid. De gemiddelde financiële kennis van de leerlingen bedraagt 4,72 op een schaal van 9, wat overeenkomt met 52 procent. Wat betreft de financiële attitude behalen leerlingen gemiddeld een score van 3,98 op een schaal van 6, en voor financieel gedrag behalen ze een gemiddelde score van 5,28 op een schaal van 8. De gemiddelde score op de variabele financiële geletterdheid is 13,90, wat overeenkomt met 60,8 procent.

Tabel 7: Beschrijvende statistieken financiële geletterdheid en componenten van financiële geletterdheid

Variabele	Min.	Max.	SD	Gem./ Proportie	Beschrijving Variabele
Financiële kennis	0	9	2,346	4,72***	Gemiddelde score van negen vragen m.b.t. financiële kennis
Financiële attitude	1,2	6	0,596	3,90***	Gemiddelde score van zes vragen m.b.t. financiële attitude
Financieel gedrag	0	8	1,701	5,28***	Gemiddelde score van acht vragen m.b.t. financieel gedrag
Financiële geletterdheid	1,2	23	3,590	13,90***	Som van de scores van financiële kennis, attitude en gedrag

*** significant op 1% significantieniveau

** significant op 5% significantieniveau

* significant op 10% significantieniveau

Voordat het empirisch onderzoek verder kan gaan, moeten de variabelen worden geanalyseerd op multicollineariteit. Om multicollineariteit te testen, wordt de Pearson-correlatie gebruikt. Een correlatie groter dan 0,8 kan wijzen op multicollineariteit (Senaviratna & Cooray, 2019).

De correlatie tussen de variabelen finaliteit en onderwijsvorm met de variabele leerjaar overschrijdt de grens van 0,8, dit kan worden gezien in tabel 8. Deze hoge correlatie kan worden toegeschreven aan het feit dat de toewijzing van vragen over finaliteit of onderwijsvorm aan leerlingen afhankelijk is van hun leerjaar. Hoewel deze correlatie groter is dan 0,8, blijkt uit de context dat dit geen probleem vormt voor de analyses. Dit komt doordat er gebruik wordt gemaakt van t-test en ANOVA.

Tabel 8 toont de correlaties tussen de verschillende variabelen. Daarin kan worden gezien dat er verschillende variabelen zijn die een statistisch significante correlatie hebben met een andere variabele. Zo zijn de variabele financiële attitude en financieel gedrag positief gecorreleerd met de variabele financiële kennis. Daarnaast kan er ook worden gezien dat financieel gedrag een positieve correlatie heeft met de variabele financiële attitude.

Tabel 8: Correlatie

	Variabele	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Leerjaar	1										
2	Economische studierichting	0,161***	1									
3	Gender	-0,024	0,105**	1								
4	Finaliteit	-0,851***	-0,266***	0,103**	1							
5	Onderwijsvorm	0,872***	0,167***	-0,026	-0,742***	1						
6	Migratie-achtergrond	0,108**	0,132***	-0,001	-0,154***	0,100**	1					
7	Diploma ouder 1	-0,013	0,057	0,092**	0,026	0,026	0,123***	1				
8	Diploma ouder 2	-0,042	0,137***	0,089**	0,007	-0,021	0,108**	0,587***	1			
9	Financiële kennis	0,098**	-0,036	0,127***	-0,182***	-0,048	0,066	-0,039	-0,023	1		
10	Financiële attitude	0,047	0,062	-0,012	-0,079	0,011	0,102**	0,057	0,060	0,216***	1	
11	Financieel gedrag	0,115***	0,032	0,000	-0,146***	0,066	0,027	-0,016	-0,013	0,361***	0,376***	1

*** significant op 1% significantieniveau

** significant op 5% significantieniveau

* significant op 10% significantieniveau

4.2 Hypotheses testen en discussie

In de volgende delen worden de verschillende hypothese getest. Per hypothese wordt er aangegeven wat de resultaten zijn die gevonden zijn en of deze al dan niet overeenkomen met wat er in de wetenschappelijke literatuur over wordt gezegd.

4.2.1 Hypothese 1

Tabel 9: Tests of Homogeneity of Variances

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Financiële geletterdheid	Based on Mean	0,308	2	303	0,735
	Based on Median	0,203	2	303	0,816
	Based on Median and with adjusted df	0,203	2	300,034	0,816
	Based on trimmed mean	0,279	2	303	0,757
Financiële kennis	Based on Mean	1,403	2	303	0,247
	Based on Median	0,672	2	303	0,512
	Based on Median and with adjusted df	0,672	2	277,748	0,512
	Based on trimmed mean	1,271	2	303	0,282
Financiële attitude	Based on Mean	1,604	2	303	0,203
	Based on Median	1,771	2	303	0,172
	Based on Median and with adjusted df	1,771	2	297,839	0,172
	Based on trimmed mean	1,564	2	303	0,211
Financieel gedrag	Based on Mean	0,358	2	303	0,699
	Based on Median	0,526	2	303	0,592
	Based on Median and with adjusted df	0,526	2	302,015	0,592
	Based on trimmed mean	0,391	2	303	0,677

Bij hypothese 1 wordt onderzocht of er een verschil bestaat in financiële geletterdheid tussen de verschillende finaliteiten. Daarom wordt bij deze hypothese alleen het vijfde leerjaar in beschouwing genomen. Deze hypothese wordt getoetst met behulp van een ANOVA-tabel. Voordat de ANOVA-tabel kan worden opgesteld, moet eerst gecontroleerd worden of de varianties gelijk zijn. Dit wordt getest in tabel 9. Het significantieniveau bij "Based on Mean" is steeds groter dan 0,10, wat leidt tot de conclusie dat de varianties gelijk zijn. Omdat het significantieniveau bij "Based on Mean" overall groter is dan 0,10, kan de ANOVA-tabel worden opgesteld en kan er gebruik worden gemaakt van Tukey-test om de verschillende gemiddelden te vergelijken (Heijst, 2018).

In tabel 10 is te zien dat er voor financiële geletterdheid een statistisch significant verschil (1 procent) bestaat tussen de gemiddelde scores van de verschillende finaliteiten. Om te bepalen tussen welke finaliteiten dit verschil statistisch significant is moet naar tabel 11 worden gekeken. Daaruit blijkt dat

de doorstroomfinaliteit een statistisch significant (1 procent) hogere score op financiële geletterdheid heeft in vergelijking met de dubbele finaliteit en de arbeidsmarktfinaliteit. Daarnaast blijkt dat er geen statistisch significant verschil is tussen de arbeidsmarktfinaliteit en de dubbele finaliteit op het gebied van financiële geletterdheid. Op basis van deze resultaten kan de nulhypothese bij hypothese 1 worden verworpen, aangezien er wel een statistisch significant verschil is tussen de verschillende finaliteiten.

Een verschil tussen de verschillende finaliteiten wordt ook gevonden bij de component financiële kennis (tabel 10). Dit wordt bevestigd door de resultaten in tabel 11, waaruit blijkt dat de doorstroomfinaliteit een statistisch significant (1 procent) hogere score behaalt op de vragen over financiële kennis in vergelijking met de dubbele finaliteit en de arbeidsmarktfinaliteit.

De gevonden resultaten zijn deels in lijn met de verwachtingen. Leerlingen uit de verschillende finaliteiten worden namelijk voorbereid op verschillende doelen. Leerlingen uit de arbeidsmarktfinaliteit worden vooral voorbereid op de arbeidsmarkt, terwijl leerlingen in de dubbele finaliteit en de doorstroomfinaliteit vooral worden voorbereid op verdere studie. Dit sluit aan bij wetenschappelijk onderzoek dat aantoonde dat hogere opleidingsniveaus gepaard gaan met hogere scores op financiële geletterdheid (Amagir et al., 2020; Hung et al., 2009; Jorgensen, 2007; Lusardi & Mitchell, 2014; Van Rooij et al., 2011b). In de resultaten werd echter geen verschil gevonden tussen de arbeidsmarktfinaliteit en de dubbele finaliteit ondanks dat daar wel een verschil werd verwacht.

Tabel 10: ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Financiële geletterdheid	Between Groups	235,222	2	117,611	9,434	<0,001
	Within Groups	3777,491	303	12,467		
	Total	4012,713	305			
Financiële kennis	Between Groups	112,353	2	56,177	10,982	<0,001
	Within Groups	1549,987	303	5,115		
	Total	1662,340	305			
Financiële attitude	Between Groups	1,089	2	0,544	1,462	0,233
	Within Groups	112,799	303	0,372		
	Total	113,888	305			
Financieel gedrag	Between Groups	13,716	2	6,858	2,225	0,110
	Within Groups	933,725	303	3,082		
	Total	947,441	305			

Tabel 11: Multiple comparison (Tukey)

Dependent Variable			Mean	Std. Error	Sig.
	(I) Finaliteit	(J) Finaliteit	(I-J)		
Financiële geletterdheid	Door	Dubbel	1,503***	0,477	0,005
		Arbeid	2,134***	0,515	<0,001
	Dubbel	Door	-1,503***	0,477	0,005
		Arbeid	0,631	0,502	0,421
	Arbeid	Door	-2,134***	0,515	<0,001
		Dubbel	-0,631	0,502	0,421
Financiële kennis	Door	Dubbel	1,061***	0,305	0,002
		Arbeid	1,464***	0,330	<0,001
	Dubbel	Door	-1,061***	0,305	0,002
		Arbeid	0,404	0,322	0,422
	Arbeid	Door	-1,464***	0,330	<0,001
		Dubbel	-0,404	0,322	0,422
Financiële attitude	Door	Dubbel	0,101	0,082	0,439
		Arbeid	0,146	0,089	0,231
	Dubbel	Door	-0,101	0,082	0,439
		Arbeid	0,045	0,087	0,863
	Arbeid	Door	-0,146	0,089	0,231
		Dubbel	-0,045	0,087	0,863
Financieel gedrag	Door	Dubbel	0,342	0,237	0,321
		Arbeid	0,524	0,256	0,103
	Dubbel	Door	-0,342	0,237	0,321
		Arbeid	0,183	0,250	0,745
	Arbeid	Door	-0,524	0,256	0,103
		Dubbel	-0,183	0,250	0,745

*** significant op 1% significantieniveau

** significant op 5% significantieniveau

* significant op 10% significantieniveau

Door = Doorstroomfinaliteit

Dubbel = Dubbele finaliteit

Arbeid = Arbeidsmarktfinaliteit

4.2.2 Hypothese 2

Voor hypothese 2 werd er een t-test uitgevoerd om te kijken of er een verschil is in financiële geletterdheid tussen jongens en meisjes. In tabel 12 staan de resultaten uit de verschillende t-testen die voor deze hypothese zijn uitgevoerd.

Tabel 12: t-test gender

		Levene's test		t-test voor gemiddelden		
		F	Sig	Sig (2-tailed)	Mean difference	Std. Error difference
Financiële geletterdheid	Gelijke varianties	3,747	0,053	0,076	-0,568	0,319
	Ongelijke varianties			0,075	-0,568	0,318
Financiële kennis	Gelijke varianties	0,220	0,639	0,004	-0,596	0,208
	Ongelijke varianties			0,004	-0,596	0,208
Financiële Attitude	Gelijke varianties	0,631	0,427	0,579	0,030	0,053
	Ongelijke varianties			0,580	0,030	0,054
Financieel gedrag	Gelijke varianties	0,006	0,938	0,993	-0,001	0,150
	Ongelijke varianties			0,993	-0,001	0,150

In tabel 12 is te zien dat de Levene's test geen significantieniveau heeft dat groter is dan 0,10. Daarom moeten de waarden voor gelijke varianties worden bekeken.

De tweede hypothese onderzoekt of er een verschil is in financiële geletterdheid tussen jongens en meisjes. Uit de t-test (tabel 12) blijkt dat er een statistisch significant verschil van 10 procent is tussen jongens en meisjes. Meisjes scoren gemiddeld 0,568 punten (2,47 procent) lager op financiële geletterdheid in vergelijking met jongens. Op basis van deze bevinding kan de nulhypothese van hypothese 2 worden verworpen, er is namelijk wel een statistisch significant verschil in financiële geletterdheid tussen jongens en meisjes.

Tabel 12 toont ook de verschillende componenten van financiële geletterdheid afzonderlijk. Bij het bekijken van deze componenten afzonderlijk, blijkt dat er bij financiële kennis een statistisch significant verschil (1 procent) is tussen jongens en meisjes. Jongens scoren gemiddeld 0,596 punten (6,62 procent) hoger dan meisjes op de component financiële kennis. Voor de componenten financiële attitude en financieel gedrag werd geen statistisch significant verschil tussen jongens en meisjes gevonden.

Verschuillende onderzoeken tonen aan dat meisjes slechter scoren dan jongens op het gebied van financiële geletterdheid (Chen & Volpe, 1998; De Beckker, Smits, et al., 2020; A. Lusardi & O. Mitchell, 2011a). Deze resultaten worden ook bevestigd in dit onderzoek. Jongens scoren gemiddeld

0,568 punten (2,47 procent) hoger op financiële geletterdheid in vergelijking met meisjes. Dit verschil kan voornamelijk worden toegeschreven aan een verschil in financiële kennis. Er werd een statistisch significant verschil (1 procent) van 0,596 punten (6,62 procent) gevonden tussen jongens en meisjes op de vragen over financiële kennis.

4.2.3 Hypothese 3

Tabel 13: t-test leerjaar

		Levene's test		t-test voor gemiddelden		
		F	Sig	Sig (2-tailed)	Mean difference	Std. Error difference
Financiële geletterdheid	Gelijke varianties	0,595	0,441	0,008	-0,834	0,311
	Ongelijke varianties			0,007	-0,834	0,310
Financiële kennis	Gelijke varianties	0,020	0,888	0,023	-0,464	0,204
	Ongelijke varianties			0,023	-0,464	0,204
Financiële Attitude	Gelijke varianties	0,883	0,348	0,634	0,025	0,052
	Ongelijke varianties			0,631	0,025	0,052
Financieel gedrag	Gelijke varianties	1,353	0,245	0,008	-0,394	0,147
	Ongelijke varianties			0,007	-0,394	0,145

In hypothese 3 wordt onderzocht of er een verschil is in financiële geletterdheid tussen leerlingen van het eerste en tweede leerjaar van de derde graad van het secundair onderwijs. Om dit te bepalen, werd een t-test uitgevoerd. Eerst werd de Levene's test bekeken, waaruit bleek dat de significantieniveaus bij alle afhankelijke variabelen groter waren dan 0,10. Dit betekent dat er kan uitgaan worden van gelijke varianties.

De t-test (tabel 13) toont aan dat er een statistisch significant verschil (1 procent) is in financiële geletterdheid tussen leerlingen van het eerste en tweede leerjaar van de derde graad. Leerlingen uit het eerste leerjaar scoren gemiddeld 0,834 punten (3,63 procent) lager op financiële geletterdheid dan leerlingen uit het tweede leerjaar van de derde graad. Omdat leerlingen uit het eerste leerjaar significant slechter scoren dan die uit het tweede leerjaar, kan de nulhypothese van hypothese 3

worden verworpen. Leerlingen uit het eerste leerjaar van de derde graad behalen gemiddeld een score van 13,54 punten (58,87 procent).

In tabel 13 worden de verschillende componenten van financiële geletterdheid afzonderlijk bekeken. Hieruit blijkt dat er bij financiële kennis een statistisch significant verschil (5 procent) is tussen het eerste en tweede leerjaar van de derde graad. Leerlingen uit het eerste leerjaar van de derde graad scoren gemiddeld 0,464 punten (5,16 procent) lager op vragen over financiële kennis dan leerlingen uit het tweede leerjaar van de derde graad. Ook bij financieel gedrag is er een statistisch significant verschil (1 procent) tussen het eerste en tweede leerjaar van de derde graad. Leerlingen uit het eerste leerjaar scoren gemiddeld 0,394 punten (4,93 procent) lager op vragen over financieel gedrag ten opzichte van leerlingen uit het tweede leerjaar van de derde graad.

De resultaten van dit onderzoek komen overeen met wat er in de wetenschappelijke literatuur wordt gevonden. Onderzoek van De Beckker, Smits, et al. (2020) toont aan dat financiële geletterdheid toeneemt naarmate mensen ouder worden (Lusardi & Mitchell, 2007; Volpe et al., 2002). Hoewel de resultaten overeenkomen met eerder wetenschappelijk onderzoek, kwamen ze niet overeen met de verwachtingen. Er werd verwacht dat leerlingen uit het eerste leerjaar van de derde graad beter zouden presteren, omdat zij lessen in economische en financiële competenties hebben gehad. Dit bleek echter niet het geval. Leerlingen in het tweede leerjaar van de derde graad scoorden gemiddeld 0,834 punten of 3,63 procent hoger dan leerlingen in het eerste leerjaar van de derde graad. Deze bevindingen suggereren dat het invoeren van de sleutelcompetentie EFC tot nu toe nog geen significante invloed heeft gehad op de financiële geletterdheid van leerlingen.

De resultaten van dit onderzoek komen ook niet overeen met de verwachtingen van de geïnterviewde leerkrachten, die verwachtten dat leerlingen die lessen over economische en financiële competenties hadden gevolgd, beter zouden presteren dan leerlingen die deze lessen niet hadden gehad.

4.2.4 Hypothese 4

Voor het testen van hypothese 4 wordt onderscheid gemaakt tussen het diploma van ouder 1 en dat van ouder 2. Eerst wordt gekeken naar het diploma van ouder 1. Hierbij is het belangrijk om te kijken of de varianties gelijk of ongelijk zijn, zoals getest in tabel 17 (bijlage 5). De significantieniveaus bij "Based on Mean" zijn telkens groter dan 0,10, wat aantoont dat de varianties bij diploma ouder 1 gelijk zijn. Hierdoor kan er een ANOVA-tabel worden opgesteld en kunnen de gemiddelde scores van de verschillende diploma's vergeleken worden met behulp van de Tukey-test (Heijst, 2018).

Uit de ANOVA-tabel (tabel 18, bijlage 5) blijkt dat er significante verschillen zijn in de gemiddelde scores voor zowel financiële geletterdheid als de afzonderlijke componenten van financiële geletterdheid. Voor gedetailleerde verschillen tussen de gemiddelden moet naar tabel 19 (bijlage 5) worden gekeken. Hieruit blijkt dat leerlingen van wie ouder 1 geen diploma heeft, significant lager scoren op financiële geletterdheid. De scores zijn als volgt: leerlingen met een ouder met een diploma lager secundair onderwijs behalen gemiddeld 2,484 punten (10,80 procent) meer, hoger secundair onderwijs 2,483 punten (10,80 procent), niet-universitair hoger onderwijs 3,285 punten (14,28 procent) en universitair onderwijs 3,160 punten (13,74 procent) meer dan leerlingen van wie ouder 1 geen diploma heeft. Deze verschillen zijn telkens statistisch significant.

Daarnaast laat tabel 19 (bijlage 5) zien dat leerlingen met een ouder met een niet-universitair hoger onderwijs diploma gemiddeld 2,927 punten (12,72 procent) hoger scoren dan leerlingen met een ouder met een diploma lager onderwijs. Leerlingen met een ouder met een universitair diploma behalen 2,802 punten (12,18 procent) meer op financiële geletterdheid dan leerlingen met een ouder met een diploma lager onderwijs.

In tabel 19 (bijlage 5) is te zien dat leerlingen waarvan ouder 1 geen diploma heeft, statistisch significant minder punten behalen op financiële kennis dan leerlingen waarvan ouder 1 een diploma heeft van lager secundair onderwijs, hoger secundair onderwijs, niet-universitair hoger onderwijs of universitair onderwijs. Bovendien blijkt dat leerlingen waarvan ouder 1 een diploma niet-universitair hoger onderwijs heeft, gemiddeld 1,635 punten (18,17 procent) hoger scoren op vragen over financiële kennis dan leerlingen waarvan ouder 1 een doctoraat heeft. Verder blijkt uit tabel 19 dat leerlingen waarvan ouder 1 geen diploma heeft minder punten behalen op vragen over financiële attitude in vergelijking met leerlingen waarvan ouder 1 een diploma niet-universitair hoger onderwijs of universitair onderwijs heeft. Daarnaast behalen leerlingen waarvan ouder 1 geen diploma heeft gemiddeld minder punten op vragen over financieel gedrag in vergelijking met leerlingen waarvan ouder 1 een diploma hoger secundair onderwijs, niet-universitair hoger of een diploma universitair onderwijs heeft. Wanneer ouder 1 een diploma lager onderwijs heeft, scoort de leerling gemiddeld 1,272 punten minder op financieel gedrag ten opzichte van leerlingen van wie ouder 1 een diploma hoger secundair onderwijs heeft. Daarnaast behalen ook leerlingen van wie ouder 1 een diploma niet-universitair hoger onderwijs heeft of een diploma universitair onderwijs respectievelijk 1,225 punten (15,31 procent) of 1,215 punten (15,19 procent) meer op de vragen over financieel gedrag ten opzichte van leerlingen van wie ouder 1 een diploma lager onderwijs heeft.

In tabel 19 (bijlage 5) is overigens te zien dat voor financiële kennis leerlingen van wie ouder 1 geen diploma heeft statistisch significant minder punten behalen dan leerlingen van wie ouder 1 een diploma lager secundair onderwijs, hoger secundair onderwijs, niet-universitair hoger onderwijs of universitair onderwijs hebben. Daarnaast kan er ook gezien worden dat leerlingen van wie ouder 1 een diploma niet-universitair hoger onderwijs heeft deze gemiddeld 1,635 punten (18,17 procent) meer scoort op de vragen over financiële kennis in vergelijking met leerlingen van wie ouder 1 een doctoraat heeft. Overigens kan in tabel 19 ook gezien worden dat leerlingen van wie ouder 1 geen diploma heeft 0,329 punten en 0,397 punten minder behaalt ten opzichte van respectievelijk leerlingen van wie ouder 1 een diploma niet-universitair onderwijs of universitair onderwijs heeft. Daarnaast kan in tabel 19 gezien worden dat leerlingen van wie ouder 1 geen diploma heeft gemiddeld respectievelijk 0,892, 0,844 of 0,835 punten minder behaald ten opzichte van respectievelijk leerlingen van wie ouder 1 een diploma hoger secundair onderwijs, niet-universitair hoger onderwijs of universitair onderwijs heeft. Ook wanneer het diploma van ouder 1 een diploma lager onderwijs is dan behaald die leerling gemiddeld 1,272 punten, 1,225 punten of 1,215 punten minder op financieel gedrag ten opzichte van respectievelijk leerlingen van wie ouder 1 een diploma hoger secundair onderwijs, niet-universitair hoger onderwijs of een diploma universitair onderwijs heeft.

Vervolgens wordt het diploma van ouder 2 geanalyseerd. Ook hier wordt eerst de gelijkheid van varianties onderzocht (tabel 20, bijlage 6). Voor financiële geletterdheid en financiële kennis zijn de varianties niet gelijk, terwijl ze voor financiële attitude en financieel gedrag wel gelijk zijn. Hierdoor kan een ANOVA-tabel worden opgesteld voor de laatste twee en kunnen de gemiddelden worden vergeleken met de Tukey-test. Uit de ANOVA-tabel (tabel 21, bijlage 6) blijkt dat er geen statistisch significante verschillen zijn in financiële attitude, maar wel in financieel gedrag.

Omdat de varianties voor financiële geletterdheid en financiële kennis niet gelijk zijn, wordt de Brown-Forsythe-test gebruikt om de verschillen tussen de gemiddelden te testen voor financiële geletterdheid en financiële kennis. De resultaten hiervan staan in tabel 22 (bijlage 6) en laten zien dat er significante verschillen zijn tussen de verschillende diploma's van ouder 2. Deze gemiddelden worden vervolgens vergeleken met de Games-Howell-test (tabel 23, bijlage 6).

Uit tabel 23 (bijlage 6) blijkt dat leerlingen van wie ouder 2 geen diploma heeft, statistisch significant (1 procent) lager scoren op financiële geletterdheid (2,176 punten, 9,46 procent) dan leerlingen met een ouder met een diploma hoger secundair onderwijs. Leerlingen van wie ouder 2 een niet-universitair hoger onderwijs diploma of een universitair diploma heeft, scoren respectievelijk 2,691 punten (11,70 procent) en 3,207 punten (13,94 procent) hoger dan leerlingen van wie ouder 2 geen diploma heeft. Verder behalen leerlingen met een ouder met een doctoraat gemiddeld significant lagere scores in vergelijking met leerlingen van wie ouder 2 een diploma lager secundair, hoger secundair, niet-universitair hoger of universitair onderwijs heeft.

In tabel 23 (bijlage 6) zijn ook de resultaten voor financiële kennis te vinden. Hieruit blijkt dat leerlingen van wie ouder 2 geen diploma heeft gemiddeld minder punten behalen in vergelijking met leerlingen van wie ouder 2 een diploma hoger secundair onderwijs, niet-universitair hoger onderwijs of universitair onderwijs heeft. Interessant is dat leerlingen van wie ouder 2 een doctoraat heeft, gemiddeld minder scoren op vragen over financiële kennis dan leerlingen van wie ouder 2 een diploma lager secundair onderwijs, hoger secundair onderwijs, niet-universitair hoger onderwijs of universitair onderwijs heeft.

In tabel 24 (bijlage 6) worden de resultaten voor financiële attitude en financieel gedrag weergegeven. Voor financieel gedrag zijn er geen statistisch significante verschillen gevonden. Voor financiële attitude daarentegen zijn er wel enkele significante verschillen. Ten eerste behalen leerlingen van wie ouder 2 geen diploma heeft gemiddeld 0,897 punten (11,21 procent) minder dan leerlingen van wie ouder 2 een diploma hoger secundair onderwijs heeft. Verder is er ook een verschil in financiële attitude scores tussen leerlingen van wie ouder 2 een doctoraat heeft en leerlingen van wie ouder 2 een diploma hoger secundair onderwijs, niet-universitair hoger onderwijs of universitair.

De resultaten die hier gevonden worden liggen in lijn met wat er in de wetenschappelijke literatuur gevonden werd. Uit onder andere het onderzoek van Lusardi et al. (2010) bleek dat het opleidingsniveau van de ouders een positieve invloed heeft op de financiële geletterdheid van de leerlingen. Dit wordt ook in dit onderzoek gevonden. Daarnaast kan, omdat er een verschil in financiële geletterdheid gevonden is, de nulhypothese bij hypothese 4 worden verworpen. Het enige wat niet overeenkomt met wat er in de literatuur staat is dat bij het diploma van ouder 2 dat

leerlingen die daar hebben aangegeven dat ouder 2 een doctoraat heeft dat zij een statistisch significant lagere score behalen ten opzichte van leerlingen van wie ouder 2 een diploma lager secundair onderwijs, hoger secundair onderwijs, niet-universitair hoger onderwijs of universitair onderwijs heeft. Dit verschil tussen wat er in dit onderzoek gevonden werd en wat er in de wetenschappelijke literatuur wordt gezegd kan te wijten zijn aan het feit dat er maar 11 leerlingen zijn die bij diploma ouder 2 doctoraat hebben aangeduid.

4.2.5 Hypothese 5

Tabel 14: t-test migratieachtergrond

		Levene's test		t-test voor gemiddelden		
		F	Sig	Sig (2-tailed)	Mean difference	Std. Error difference
Financiële geletterdheid	Gelijke varianties	0,104	0,748	0,002	0,976	0,307
	Ongelijke varianties			0,002	0,976	0,307
Financiële kennis	Gelijke varianties	0,474	0,491	0,006	0,559	0,201
	Ongelijke varianties			0,006	0,559	0,201
Financiële Attitude	Gelijke varianties	2,159	0,142	0,190	0,067	0,051
	Ongelijke varianties			0,190	0,067	0,051
Financieel gedrag	Gelijke varianties	0,464	0,496	0,017	0,349	0,146
	Ongelijke varianties			0,017	0,349	0,146

Voor het testen van hypothese 5 is een t-toets toegepast. Allereerst is het significantieniveau bij de Levene's test beoordeeld, dat in dit geval overal boven 0,10 lag. Daarom zijn de waarden voor gelijke varianties geanalyseerd.

De resultaten in tabel 14 geven aan dat leerlingen met een migratieachtergrond statistisch significant (1 procent) lagere scores behaalden op financiële geletterdheid dan leerlingen zonder migratieachtergrond. Dit resultaat leidt tot het verwerpen van de nulhypothese voor hypothese 5, wat aantoont dat er inderdaad een verschil in financiële geletterdheid is tussen leerlingen met en zonder migratieachtergrond.

Tabel 14 laat ook zien dat er een significant verschil is in financiële kennis en financieel gedrag tussen leerlingen met en zonder migratieachtergrond. Leerlingen met een migratieachtergrond behaalden gemiddeld 0,349 punten (4,3 procent) minder op financieel gedrag, en 0,559 punten (6,21 procent) minder op vragen over financiële kennis in vergelijking met leerlingen zonder migratieachtergrond.

De gevonden resultaten sluiten aan bij wat er in de wetenschappelijke literatuur wordt vermeld over de relatie tussen financiële geletterdheid en migratieachtergrond. Diverse studies tonen aan dat migratieachtergrond een negatieve impact heeft op financiële geletterdheid (De Beckker, Smits, et al., 2020; Happ & Förster, 2019). Dit onderzoek bevestigt deze bevinding en de bevindingen komen overeen met de verwachtingen.

4.2.6 Hypothese 6

Tabel 15: t-test economische studierichting

		Levene's test		t-test voor gemiddelden		
		F	Sig	Sig (2-tailed)	Mean difference	Std. Error difference
Financiële geletterdheid	Gelijke varianties	2,469	0,117	0,793	0,105	0,400
	Ongelijke varianties			0,777	0,105	0,369
Financiële kennis	Gelijke varianties	1,913	0,167	0,408	0,216	0,261
	Ongelijke varianties			0,381	0,216	0,246
Financiële Attitude	Gelijke varianties	4,983	0,026	0,646	0,030	0,066
	Ongelijke varianties			0,617	0,030	0,061
Financieel gedrag	Gelijke varianties	0,752	0,386	0,454	-0,142	0,189
	Ongelijke varianties			0,437	-0,142	0,182

In hypothese 6 wordt de variabele economische studierichting behandeld. Tabel 15 bevat de resultaten van de t-toets die is uitgevoerd om te bepalen of economische studierichting een significant effect heeft op financiële geletterdheid of op de verschillende componenten ervan. Uit de tabel blijkt dat er geen significant verschil in financiële geletterdheid is tussen leerlingen die een economische studierichting volgen en leerlingen die geen economische studierichting volgen. Ook bij de afzonderlijke componenten van financiële geletterdheid werd geen significant verschil gevonden

tussen de twee groepen leerlingen. De nulhypothese kan daarom niet worden verworpen, omdat er geen significant verschil werd gevonden tussen de twee groepen leerlingen.

In het PISA onderzoek uit 2015 werd vastgesteld dat leerlingen die een economische studierichting volgen gemiddeld een lagere score behalen op financiële geletterdheid dan leerlingen die dat niet doen (Universiteit Gent, 2016). Deze bevinding werd echter niet gevonden in dit onderzoek. Er kon namelijk geen significant verschil worden gevonden tussen leerlingen die een economische studierichting volgen en leerlingen die geen economische studierichting volgen. Hypothese 7

Voor hypothese 7 moet er gekeken worden of er een verband bestaat tussen de verschillende componenten van financiële geletterdheid. Hiervoor moet er gekeken worden naar de correlatietabel, tabel 8. Daarin kan als eerste gezien worden dat er een significant positieve correlatie bestaat tussen financiële kennis en financiële attitude. Daarnaast kan ook gezien worden dat financieel gedrag een significante positieve correlatie hebben met financiële kennis. Tot slot kan er ook nog gezien worden dat financieel gedrag een significant positieve correlatie heeft met financiële attitude. Op basis van deze resultaten kan de nulhypothese bij hypothese 7 worden verworpen. Aangezien er een significant positieve correlatie bestaat tussen de verschillende componenten van financiële geletterdheid.

In wetenschappelijk onderzoek werd er een positief verband gevonden tussen de verschillende componenten van financiële geletterdheid (Amagir et al., 2020; Shim et al., 2010). Dit komt overeen met wat er in dit onderzoek werd gevonden. Er werd in dit onderzoek een positieve correlatie gevonden tussen de verschillende componenten van financiële geletterdheid. Dit ligt ook in lijn met de verwachtingen.

4.2.7 Andere resultaten

Tabel 16: Percentielen

Percentielen	Score
10 ^{de}	8,80
20 ^{ste}	10,60
30 ^{ste}	11,80
40 ^{ste}	13,20
50 ^{ste}	14,20
60 ^{ste}	15,20
70 ^{ste}	16,32
80 ^{ste}	17,40
90 ^{ste}	18,80

Verder in wetenschappelijk onderzoek is ook een verschil in financiële geletterdheid vastgesteld tussen het 10e en 90e percentiel. Volgens onderzoek van de Universiteit Gent (2016) bedroeg deze kloof in Vlaanderen 36,5 procent. Als de resultaten uit deze steekproef worden vergeleken, dan kan er een verschil van 10 punten tussen het 90e en 10e percentiel gezien worden, zoals weergegeven in tabel 16. Dit komt overeen met 43,47 procent. Het lijkt er dus op dat in deze steekproef een grotere kloof bestaat dan in het onderzoek van de Universiteit Gent (2016). Niettemin komt de gevonden kloof overeen met die gevonden door Amagir et al. (2020) in Nederland, waar een kloof

van 42,5 procent werd vastgesteld, wat ongeveer gelijk is aan wat er in dit onderzoek gevonden werd.

4.2.8 Conclusie

In de vorige delen werd er telkens een antwoord gezocht op de verschillende hypothesen. Daarbij konden de volgende resultaten gevonden worden. Bij hypothese 1 werd gevonden dat er een verschil bestaat tussen de verschillende finaliteiten, enkel tussen de arbeidsmarktfinaliteit en de dubbele finaliteit kon er geen verschil in financiële geletterdheid gevonden worden. Verder werd er bij hypothese 2 gevonden dat meisjes slechter scoren op financiële geletterdheid ten opzichte van jongens. Daarnaast werd er in hypothese 3 gevonden dat leerlingen van het eerste leerjaar van de derde graad een slechtere score op financiële geletterdheid behaalden dan leerlingen uit het tweede leerjaar van de derde graad. Bij hypothese 4 werd er gevonden dat het diploma van de ouders een invloed heeft op de financiële geletterdheid van leerlingen. Een verschil in financiële geletterdheid werd ook gevonden bij hypothese 5. Daar werd gevonden dat leerlingen met een migratieachtergrond (geen ouder met een Belgische nationaliteit) een slechtere score behaalden op financiële geletterdheid in vergelijking met leerlingen die geen migratieachtergrond hebben. Bij hypothese 6 werd er gevonden dat er geen verschil gevonden kon worden tussen leerlingen die wel en geen economische studierichting volgen. Bij de laatste hypothese werd gevonden dat er een positieve correlatie bestaat tussen de verschillende componenten van financiële geletterdheid.

Op basis van de hypothesen en de andere resultaten kan de eerste deelvraag worden beantwoord. De eerste deelvraag ging als volgt: "Hoe is het gesteld met de financiële geletterdheid bij leerlingen in het secundair onderwijs na het invoeren van de sleutelcompetentie EFC?". Een antwoord hierop kan gegeven worden door te kijken naar de resultaten. Het is echter niet mogelijk om een éénduidig antwoord hierop te geven. Uit de resultaten blijkt dat er in dit onderzoek een grotere kloof in financiële geletterdheid kan gevonden worden dan dat er in onderzoek van de Universiteit Gent (2016) gevonden werd. Daarnaast kan er ook gezien worden dat er een verschil is tussen leerlingen van het eerste en tweede leerjaar van de derde graad, maar dat ligt niet in lijn met wat er werd verwacht na de modernisering. Er werd namelijk verwacht dat leerlingen uit het eerste leerjaar van de derde graad beter zouden scoren omdat zij lessen hebben gehad over de sleutelcompetentie EFC.

5 Resultaten interviews

Deze sectie biedt een diepere kijk op de interviews die zijn afgenomen. In totaal zijn er vier interviews gehouden met leerkrachten die zich bezighouden met het onderwijzen van financiële geletterdheid in de derde graad van het secundair onderwijs, meer bepaald in de arbeidsmarktfinaliteit. Deze selectie is gemaakt omdat de eindtermen met betrekking tot financiële geletterdheid op deze school pas in het zesde middelbaar worden behandeld in de doorstroomfinaliteit en de dubbele finaliteit. Door de modernisering zullen vanaf het schooljaar 2024 – 2025 ook de leerlingen van de doorstroomfinaliteit en de dubbele finaliteit les krijgen over de eindtermen van financiële geletterdheid in de derde graad. Zij zullen die lessen dan krijgen in het zesde middelbaar. Alle leerkrachten die werden geïnterviewd zijn werkzaam op dezelfde school en maken gebruik van een boekje genaamd 'Doel' om hun lessen over financiële geletterdheid te geven. De lessen over financiële geletterdheid zijn geïntegreerd in een bestaand vak genaamd PAV (Project Algemene Vakken).

Over het algemeen waren de leerkrachten tevreden over het gebruik van het boekje, maar ze merkten op dat er soms nog enkele zaken ontbraken. Zo vonden ze dat de inhoud niet altijd diepgaand genoeg was en dat er meer aanbod zou mogen zijn op het gebied van workshops en andere activiteiten die de leerlingen kunnen ondernemen. Momenteel hadden ze iemand gevonden die een lezing gaf over armoede, en dit werd positief ontvangen door de leerlingen. Volgende citaten geven duidelijk aan wat de leerkrachten vinden dat ze nog nodig hebben.

"Je kan natuurlijk altijd veel gevarieerder materiaal gebruiken. Dat is soms nog wel nodig, nu is het nogal simplistisch. Eigenlijk zijn er superveel manieren om bepaalde dingen te doen zo zijn er soms ook uitzonderlijke situaties. Rond de uitzonderlijke situaties, daar is nog niet veel materiaal rond heb ik de indruk. Het is allemaal het standaard waar wel al lesmateriaal over is, maar als leerlingen vragen stellen over iets dat er gebeurt of wat als er iets misloopt, dan zit je soms wel in de klas en moet je op zoek gaan naar lesmateriaal en dan kan je dat soms niet vinden." (respondent 2)

"Er zou extra aanbod mogen zijn qua workshops, qua dingen waar we naartoe kunnen gaan, ervaringsdeskundigen die we kunnen uitnodigen. Nu hebben we echt moeten zoeken en hebben we een organisatie gevonden die het over armoede heeft. Maar dat niet theoretische zou ik wel meer willen." (respondent 4)

Er was ook een vraag die ging over wat zij denken dat de beste manier is om financiële geletterdheid aan te reiken. Volgens de leerkrachten is het belangrijk om de leerlingen dingen in de praktijk te laten doen alsook om hen te confronteren met de realiteit. De volgende citaten geven dat duidelijk aan. Dit komt ook overeen met wat er in de wetenschappelijke literatuur gezegd wordt (Ajayi & Ross, 2020; Atkinson & Messy, 2013).

"Het is belangrijk om ze zelf in de praktijk te laten ervaren hoe dingen gebeuren in de realiteit." (respondent 2)

"Ik denk een beetje confrontatie met de realiteit van 'dit mag je verwachten nadat je afgestudeerd bent'. Bijvoorbeeld, je krijgt zoveel inkomsten wat doe je daar nu juist mee, dat ze dat niet enkel in de theorie krijgen maar ook in de praktijk. Ook de keuzes van de leerlingen bekijken en kijken welke er eventueel beter zou kunnen."
(respondent 4)

"Ik merk dat bij de klassen die ik heb dat het heel belangrijk is dat je hen eerst laat merken op welke manier zij daar mee geconfronteerd kunnen worden zodat het niet een te ver van mijn bed show wordt. Want als je er gewoon invliegt en niet aan hen het belang kunt uitleggen dan heb je ze niet mee. Op die leeftijd is het allemaal heel abstract en hebben ze geen idee van wat alles is. Maar als je het naar hun leefwereld kan vertalen gaat het beter, ik denk dat dat heel belangrijk is zodat ze goed genoeg mee zijn."
(respondent 1)

Dit citaat benadrukt het belang van niet alleen theoretisch onderwijs, maar ook van praktische toepassingen. Door leerlingen praktische ervaringen op te laten doen, wordt de stof vaak beter begrepen. Een voorbeeld hiervan is een simulatie die de leerlingen kunnen uitvoeren. Ze worden gevraagd naar een website te gaan waar een bankapplicatie is nagebootst. Daar kunnen ze betalingen doen en automatische betalingen instellen. Door deze simulatie krijgen de leerlingen een beter inzicht in hoe ze bepaalde handelingen moeten verrichten. Daarnaast werd er ook aan leerlingen gevraagd om de inkomsten en uitgaven van iemand bij te houden. Hierdoor kregen ze ook een beter idee van de kost van bepaalde dingen. Toen aan leerkrachten werd gevraagd wat volgens hen zeker geen goede aanpak is bij het onderwijzen van financiële geletterdheid, was het antwoord unaniem. Enkel theoretische lessen geven zonder praktische toepassing is namelijk geen goede manier om les te geven over financiële geletterdheid volgens de leerkrachten. Daarnaast werd er ook nog gezegd dat het niet te complex mag worden.

"Ik denk als je het heel droog op de theorie houdt en ook niet gelinkt aan wat ze zelf nodig gaan hebben in hun beroep later, dan denk ik dat je niet gaat bereiken wat je wil. Je wil toch dat ze stevig in hun schoenen staan, dat ze voorbereid aan bepaalde fases in hun leven beginnen waar die financiële geletterdheid misschien van belang is."
(respondent 3)

"Puur de theorie geven. Toch in die klassen als je hen niet genoeg zelf aan het werk zet en puur begint uit te leggen. Dan ga je ze niet meehebben, dan hebben ze het nut er niet van door." (respondent 1)

Ook bij de evaluatie wordt voornamelijk de nadruk gelegd op praktische aspecten. De evaluatie is voornamelijk gebaseerd op taken die door de leerlingen worden uitgevoerd. Hoewel er enkele toetsen zijn, zijn deze beperkt.

"Dat zijn toetsen geweest die we gegeven hebben om dan toch een beetje die theorie te bekijken. Maar vooral taken. Bijvoorbeeld internetbankieren, een overschrijving doen en zelfs een keer zelf boodschappen doen met een beperkt budget en daar ook over nadenken. We laten hun heel praktisch gerichte taken maken." (respondent 1)

Wanneer er werd gevraagd wat zij vonden van de eindtermen rond financiële geletterdheid. Dan werd er vaak gezegd dat ze deze nuttig vinden. Deze bevinding komt overeen met wat er in het onderzoek van Thommis et al. (2022) gevonden werd. Daar werd ook gevonden dat leerkrachten in het secundair onderwijs de eindtermen rond financiële geletterdheid belangrijk vinden.

"Ik vind ze wel nuttig. Ik vind ze ook heel erg nodig en ik vind dat ook een meerwaarde. Als ik kijk naar ons jaarplan (PAV), dan is dat toch een van de thema's die ik echt nuttig vind en ik hoor dat zelfs van de leerlingen. Ah ja zo zag een factuur er alweer uit en wat is een kaartnummer en hoe moet ge dat hier alweer betalen. En dat ze er echt over nadenken. Ik denk als mijn leerlingen aangeven dat dit nuttig is, dan is dat voor mij versterkend." (respondent 4)

"Ik denk dat dat heel belangrijk is. Dat zij daar toch al een beetje voeling mee krijgen zeer zeker nu in hun generatie. Er is heel veel rond online bankieren. Zij gaan heel veel via email, via internet, met de gsm. Dus ik vind dat het belangrijk is dat ze daar een zicht op hebben, ik denk dat er ook wel veel van de jongeren uit een thuissituatie komen waarin ze het niet heel goed hebben en als ge dan al eens op school kunt leren gelijk zo'n budgetplan maken, wat zijn dingen waar ge op kunt besparen. Ik denk wel dat dat belangrijk is dat ze daar mee in contact zijn gekomen." (respondent 1)

Wanneer vervolgens werd gevraagd of de leerkrachten de eindtermen voldoende diepgaand vonden, was de algemene consensus vaak dat ze op dit moment wel voldoende diepgang bieden. Daarnaast werd er geïnformeerd naar de uitdagingen waarmee ze worden geconfronteerd bij het onderwijzen van financiële geletterdheid. Een van de belangrijkste obstakels die naar voren kwam, was het risico van te veel theoretische benaderingen, waardoor leerlingen de leerstof soms niet goed kunnen volgen. Bovendien werd opgemerkt dat de invloed van sociale media ook een uitdaging vormt, leerlingen denken namelijk dat ze bepaalde dingen weten doordat een influencer dat heeft gezegd, zoals verwoord in het volgende citaat:

"Vanuit de leerlingen uit loop ik vooral aan tegen het verhaal van sociale media, ze denken de waarheid in pacht te hebben door alles wat ze horen en doen. Terwijl als je echt met studies aankomt van zo zit het nu eenmaal, dan denken ze nog steeds zo zit het want die influencer heeft dat gezegd. Daar loop ik wel tegenaan dat daar niet waakzaam mee wordt omgegaan op bepaalde apps." (respondent 2)

"Wanneer het te technisch wordt, want we hebben ergens een oefening met een dynamisch en defensief profiel, zijt ge iemand die risico's neemt of niet, daar staat dan een schema, welke beleggingen ge kunt doen en welke ge liever niet kunt doen. En daar

vind ik het iets te theoretisch worden voor de leerlingen met levensverzekering en tak 21.” (respondent 4)

De leerkrachten benadrukten eveneens dat ze, wanneer ze ergens niet zeker van waren, altijd konden rekenen op ondersteuning van andere collega's. Ze waren in staat om zowel bij economische als niet-economische docenten hulp te vragen.

“Ja, we hebben een heel goede vakgroep PAV, en iedereen met zijn eigen sterktes, want PAV is een verzameling van verschillende aspecten. En niet iedereen is even sterk in ieder vak en we proberen elkaar daar wel bij te helpen.” (respondent 3)

“Zeker, ons team werkt heel nauw samen. Wij hebben een gedeeld document waarin we op voorhand zeggen welke opdrachten er zijn en hoe we het gaan verdelen. Hoe je het aanpakt dat schrijf je uit. Elke collega maakt eigenlijk zo een volledige opdracht. Dan weten we het volgende heeft die collega gemaakt en dan ga je in dat bestand kijken en als we iets niet begrijpen dan kunnen we altijd bij elkaar terecht.” (respondent 4)

Wanneer de leerkrachten werden gevraagd naar hun eigen financiële geletterdheid, gaven velen aan dat ze zich redelijk bekwaam voelen zolang ze zich erin verdiepen. Ze benadrukten echter dat zonder voorbereiding ze mogelijk niet hetzelfde niveau zouden halen. Sommige leerkrachten erkenden ook dat er gebieden waren waar ze niet genoeg van wisten om diepgaande vragen te beantwoorden die verder gingen dan wat er in het lesmateriaal stond.

“Als ik mij erin verdiep zoals ik ook gedaan heb, ik heb twee weken de tijd gehad om mij erin te verdiepen, dan lukt dat. Dan weet ik ook wel genoeg, maar ik moet wel zeggen, de verdieping vooraf is nodig. Het is niet dat ik het allemaal spontaan weet.” (respondent 2)

“Ik denk dat ik daar nog veel in kan bijleren. Het is nu de eerste keer dat ik rond zo een inhoud les geef. Ik denk dat hoe vaker je dat doet, hoe meer dat je daar over kunt opzoeken.” (respondent 1)

Interessant genoeg had geen van de geïnterviewde leerkrachten een achtergrond in economie. Toen werd gevraagd of ze zouden instemmen met het idee om de lessen over financiële geletterdheid door één persoon te laten geven, iemand die zich meer zou kunnen specialiseren en mogelijk een economische achtergrond heeft, waren de meningen verdeeld. Nieuwere leerkrachten zagen het als een positief idee, omdat zo'n persoon mogelijk dieper op de stof kan ingaan en meer diepgaande vragen kan beantwoorden. Aan de andere kant waren de meer ervaren leerkrachten terughoudend, omdat ze vreesden dat dit zou leiden tot een te sterke vakjesstructuur binnen het onderwijs.

“Ik denk dat dat niet zo slecht zou zijn, dan zijt ge ook zeker dat de leerlingen in de verschillende klassen hetzelfde krijgen. Wij zitten nu met enkele leerkrachten op hetzelfde jaar. Ik kan mij wel inbeelden dat de klassen die een leerkracht met een economische achtergrond hebben veel meer vragen kunnen stellen en antwoorden

krijgen dan bij mij. Ik vind dat wel een interessant verhaal om 1 iemand alle klassen te laten doen.” (respondent 2)

“Wij hebben ervoor gekozen om alles samen te laten en dat de leerkracht alle aspecten geeft. Je kan kiezen voor een experten rol, dat dat eigenlijk bij 1 leerkracht ligt. Dat zou kunnen maar dat is niet de keuze die wij nu gemaakt hebben. De rede voor die keuze is om zoveel mogelijk geïntegreerd te kunnen werken anders wordt het meer een vakjessysteem en dat wouden we net niet.” (respondent 3)

Tijdens het interview gaven de leerkrachten ook aan dat de leerlingen vaak geïnteresseerder zijn bij de lessen over dit topic in vergelijking met de lessen over andere topics. Het volgende citaat geeft dat duidelijk weer.

“Ze vinden het wel interessant, ze beseffen ook dat ze het nodig hebben. Ook regelmatig dat er in de actualiteit wat verschijnt, daar spelen we ook zoveel mogelijk op in, dat we bepaalde artikels bespreken of bepaalde gebeurtenissen, of de leerling komt zelf met een bepaalde gebeurtenis waar die iets over gelezen heeft of iets over heeft opgevangen, maar niet juist weet hoe het in elkaar zit. Dan komen die vragen ook wel” (respondent 3)

“Cijfergewijs bij financiële geletterdheid wel, maatschappelijk gewijs dan weer niet. Wanneer het gaat over armoede of RSZ, sociale zekerheid enzo dan haken ze af. Maar zolang het gaat over bankieren en rekeningen dan vinden ze het wel boeiend.” (respondent 2)

Tot slot kunnen we nog de verschillende deelvragen beantwoorden. Deelvraag 2, “Hoe kijken leerkrachten naar de sleutelcompetentie EFC?”, kan op basis van de interviews worden beantwoord. Leerkrachten beschouwen de eindtermen met betrekking tot EFC over het algemeen als positief en vinden dat ze voldoende uitgebreid zijn. Bovendien erkennen leerkrachten de nuttigheid van deze eindtermen en zien ze het belang ervan in voor leerlingen.

6 Conclusie

Deze masterproef werd uitgevoerd met als hoofddoel de financiële geletterdheid van leerlingen in de derde graad van het secundair onderwijs te bekijken. Enkele jaren geleden is de modernisering van het onderwijs gestart; hierdoor werden enkele eindtermen over economische en financiële competenties toegevoegd.

Financiële geletterdheid is essentieel voor zowel individuen als de samenleving. Mensen met een goede financiële kennis kunnen beter omgaan met schulden (Campbell, 2006; Disney & Gathergood, 2013; Kim, 2000; Lusardi & Tufano, 2009; Moore, 2003), effectief sparen voor onverwachte uitgaven (Babiarz & Robb, 2014; Lusardi, 2011) en hun pensioen (Adam et al., 2017; Lusardi, 2012; Lusardi & Mitchell, 2006, 2007, 2009; A. Lusardi & O. Mitchell, 2011a, 2011b), en weloverwogen beslissingen nemen in financiële markten (De Beckker et al., 2018; Van Rooij et al., 2011a). Dit leidt tot meer financiële stabiliteit en zelfredzaamheid. Ondernemerschap wordt eveneens gestimuleerd door financiële geletterdheid, wat bijdraagt aan economische groei en innovatie (Ahmad et al., 2019; Boes, 2023; Ilsbroekx, 2021; Truyers, 2021).

Daarnaast is er een duidelijke correlatie tussen financiële geletterdheid en het verminderen van armoede (De Beckker, Smits, et al., 2020). Mensen die beter in staat zijn om hun financiën te beheren, lopen minder risico om in armoede te belanden. Dit komt omdat ze beter in staat zijn om budgetten op te stellen, schulden te beheren en slimme financiële keuzes te maken die hen helpen hun financiële doelen te bereiken. Bovendien draagt een hoger niveau van financiële geletterdheid bij aan een stabielere financieel systeem. Als mensen beter in staat zijn om financiële risico's te begrijpen en te beheren, kan dit helpen om financiële crises te voorkomen of de impact ervan te verminderen (Klapper et al., 2013; Van Campenhout et al., 2017).

Uit de enquête zijn diverse bevindingen naar voren gekomen over de financiële geletterdheid van leerlingen. Allereerst werd een significant verschil opgemerkt tussen de verschillende finaliteiten. Leerlingen uit de doorstroomfinaliteit scoorden een statistisch significant hogere score in vergelijking met de dubbele finaliteit en de arbeidsmarktfinaliteit. Tussen de dubbele finaliteit en de arbeidsmarktfinaliteit kon er geen statistisch significant verschil gevonden worden. Verder werd er ook een verschil tussen jongens en meisjes gevonden, waarbij jongens significant hoger scoorden in financiële geletterdheid.

Daarnaast kwam naar voren dat er een verschil bestond tussen leerlingen in het eerste en tweede jaar van de derde graad. Gemiddeld scoorden leerlingen in het eerste leerjaar van de derde graad 0,834 punten (3,63 procent) lager dan leerlingen uit het tweede jaar van de derde graad. Dit lag niet in lijn met de verwachtingen want er werd namelijk verwacht dat leerlingen van het eerste jaar van de derde graad beter zouden scoren omdat zij lessen over de sleutelcompetentie EFC hebben gehad.

Het opleidingsniveau van ouders bleek ook van invloed te zijn op de financiële geletterdheid van leerlingen. Evenals het hebben van een migratieachtergrond, waarbij leerlingen met een migratieachtergrond gemiddeld 0,976 punten (4,24 procent) lager scoorden dan leerlingen zonder migratieachtergrond. Opmerkelijk genoeg werd er geen significant verschil gevonden in financiële

geletterdheid tussen leerlingen die een economische studierichting volgden en degenen die dat niet deden. Verder toonde de enquête ook aan dat er positieve correlaties bestaan tussen financiële kennis, financiële attitude en financieel gedrag. Tot slot werd benadrukt dat er een aanzienlijke kloof bestaat tussen de hoogste en laagste scores op het gebied van financiële geletterdheid.

De interviews met de leerkrachten die financiële geletterdheid onderwijzen bieden inzicht in verschillende aspecten van het lesgeven en de percepties van de leerkrachten. Zij zijn over het algemeen tevreden met het aanbod van het lesmateriaal, maar benadrukken de behoefte aan meer diepgaande inhoud en een meer gevarieerd aanbod aan praktische activiteiten. Ze erkennen het belang van praktische toepassingen in het onderwijs van financiële geletterdheid, waarbij ervaringsgericht leren een effectieve aanpak lijkt te zijn.

Ook de leerkrachten uit dit onderzoek beschouwen de eindtermen rond financiële geletterdheid als nuttig en noodzakelijk, en ze vinden dat deze termen voldoende diepgang bieden. Echter, ze worden geconfronteerd met uitdagingen zoals het risico van te veel theoretische benaderingen en de invloed van sociale media op het begrip van financiële concepten door leerlingen.

Daarnaast tonen de leerkrachten aan dat de leerlingen doorgaans meer geïnteresseerd zijn in lessen over financiële geletterdheid in vergelijking met andere onderwerpen. Dit wijst op een bewustzijn bij de leerlingen van het belang van financiële kennis en hun bereidheid om hierover te leren, vooral als het wordt gekoppeld aan actuele gebeurtenissen of persoonlijke ervaringen.

Tot slot kan ook gekeken worden wat de stand van zaken is in het secundair onderwijs na de modernisering. Het antwoord hierop is dat er eigenlijk nog niet veel is veranderd. Na de modernisering hebben leerlingen wel lessen over financiële geletterdheid wat niet zo was voor de modernisering. Het effect van die lessen is nog niet terug te zien in de cijfers aangezien leerlingen uit het eerste leerjaar van de derde graad slechter scoren dan leerlingen uit het tweede leerjaar van de derde graad.

7 Beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek

Dit onderzoek heeft enkele beperkingen. Allereerst is de steekproefgrootte van de interviews beperkt, met slechts 4 geïnterviewde personen. Voor verdere studies zou het aan te raden zijn om meer leerkrachten te interviewen. Daarnaast zou het ook interessant zijn om leerlingen te interviewen en te kijken hoe zij kijken naar de eindtermen over economische en financiële competenties.

Daarnaast kan de representativiteit van de enquête een probleem vormen, het zou nog beter zijn als er nog meer leerlingen uit nog meer scholen zouden deelnemen aan de enquête. Ook zou het goed zijn als er meer scholen uit verschillende provincies zouden deelnemen. Dit omdat de resultaten uit andere provincies misschien anders zijn dan dat ze in Limburg zijn. Dit is echter praktisch moeilijk vanwege de aanstaande modernisering van het tweede leerjaar van de derde graad vanaf september 2024. Vanaf wanneer dat leerjaar gemoderniseerd is kan men niet meer gaan kijken of men een verschil kan vinden tussen voor de modernisering en erna. In toekomstig onderzoek zou er wel gekeken kunnen worden naar de financiële geletterdheid van leerlingen.

Verder zijn er nog enkele aanbevelingen voor toekomstig onderzoek mogelijk. Ten eerste zou het nut van de eindtermen voor financiële geletterdheid grondiger onderzocht kunnen worden. Het zou ook waardevol zijn om te begrijpen hoe effectief deze eindtermen zijn in het verbeteren van de financiële kennis en vaardigheden van leerlingen. Het vergelijken van financiële geletterdheid vóór en na de lessen over de eindtermen van financiële geletterdheid zou ook nuttig kunnen zijn. Dit zou ons in staat stellen om de effectiviteit van dergelijke programma's te meten en eventuele verbeterpunten te identificeren.

Daarnaast zou het waardevol zijn om te onderzoeken hoe financiële geletterdheid varieert tussen verschillende schoolniveaus. Deze vergelijking kan ons inzicht geven in de progressie van financiële kennis en vaardigheden naarmate leerlingen door hogere schoolniveaus gaan. Het zou ideaal zijn om de enquête gedurende meerdere opeenvolgende jaren af te nemen op dezelfde scholen om een longitudinaal perspectief te verkrijgen. Verder zou het ook nog waardevol zijn als er extra onderzoek zou zijn naar de maatschappelijke baten. Op dit moment is er vooral onderzoek naar de individuele baten maar er wordt vaak niks vermeld over wat de maatschappelijke baten zijn. Dit zou interessant zijn om nog verder te onderzoeken.

Op basis van de resultaten van dit onderzoek kunnen enkele aanbevelingen voor het onderwijs worden gedaan. Ten eerste blijkt dat het gebruik van praktische voorbeelden en het actief betrekken van leerlingen, bijvoorbeeld door hen kosten te laten bijhouden en betalingen te laten verrichten, het meest effectief is bij het onderwijzen van financiële geletterdheid. Daarnaast zou het ook goed zijn om vaker deskundigen uit te nodigen om uitleg te geven over bijvoorbeeld financiële topics.

8 Referentielijst

- Adam, A. M., Frimpong, S., & Boadu, M. O. (2017). Financial literacy and financial planning: Implication for financial well-being of retirees. *Business & Economic Horizons*, 13(2).
- Ahmad, N. L., Yusof, R., Ahmad, A. S., & Ismail, R. (2019). The importance of financial literacy towards entrepreneurship intention among university students. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(9), 18-39.
- Ajayi, K. F., & Ross, P. H. (2020). The effects of education on financial outcomes: Evidence from Kenya. *Economic Development and Cultural Change*, 69(1), 253-289.
- Alsemgeest, L. (2015). Arguments for and against financial literacy education: where to go from here? *International Journal of Consumer Studies*, 39(2), 155-161.
- Amagir, A., Groot, W., van den Brink, H. M., & Wilschut, A. (2020). Financial literacy of high school students in the Netherlands: knowledge, attitudes, self-efficacy, and behavior. *International Review of Economics Education*, 34, 100185. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1477388020300128?casa_token=iOxtWNp-BjcAAAAA:b8MnREbX6xBcn65mxWtW4GyGC_zLaVjcdSzBv0YVXbNAtyWTserm_RIKkBb7NWAnnCnxLtbX7ZHR
- Amagir, A., Wilschut, A., & Groot, W. (2018). The relation between financial knowledge, attitudes towards money, financial self-efficacy, and financial behavior among high school students in the Netherlands. *Empirische Pädagogik*, 32(3/4), 387-400.
- Anshika, A., & Singla, A. (2022). Financial literacy of entrepreneurs: a systematic review. *Managerial Finance*, 48(9/10), 1352-1371.
- Ardiana Nur Maulida, H., Indarto, I., & Santoso, A. (2021). The role of financial knowledge in realizing financial behavior: is it any mediating effect of financial attitudes and self-efficacy? *Asian Management and Business Review*, 1(2). <https://doi.org/10.20885/AMBR.vol1.iss2.art5>
- Atkinson, A., & Messy, F.-A. (2013). Promoting financial inclusion through financial education: OECD/INFE evidence, policies and practice.
- Babiarz, P., & Robb, C. A. (2014). Financial literacy and emergency saving. *Journal of Family and Economic Issues*, 35, 40-50.
- Beerens, N. (2023). *Modernisering secundair: nieuw model voor studierichtingen*. Klasse. <https://www.klasse.be/73458/nieuw-model-studieaanbod-secundair/>
- Béres, D., & Huzdik, K. (2012). Financial literacy and macro-economics. *Public Finance Quarterly*, 57(3), 298.
- Boes, L. (2023). *De impact van financiële geletterdheid op de intenties tot ondernemen* (Publication Number Dissertation/Thesis UHasselt]. https://uha.summon.serialssolutions.com/2.0.0/link/0/eLvHCXMwnV3NasMwDBZrT2OXjXbsH79AumAnYLPj2myHnUYuPZnGktdBaEZJn2qPsReb5FAoPfZsGwmB9a9PAEbP8uxIJ-T5KoTgGowxWnbxS3LsGgj8WjCkE-JG_WE-l-ZtIa06-w12R2gDHHDr50IWZi9gZFJvtjaZWIX16sAqVJdwMT-oZI_B2aadQDUnNYweKnZSVRwQLf5-W1JfrOJleAbX9I2q-1HIV6WFXEBNvd_1qpNRk41k7KbwUi3q1_eMiXrkbx_IC0YzdmGXptKkU3Hr-ZQ5aHvfkBe-feLbXMOYw3q6ARViCBYdEpWuiJqcjbIF0o3B0rJTcwvFKRTuTnt2D-eySH1ILjzAuN_u6DEJ9ikJ-R8QWo5P
- Boisclair, D., Lusardi, A., & Michaud, P.-C. (2017). Financial literacy and retirement planning in Canada. *Journal of pension economics & finance*, 16(3), 277-296.
- Bosch, N. (2023). *Financiële Geletterdheid en Beleggen in Cryptocurrencies* (Publication Number Dissertation/Thesis) UHasselt]. <https://go.exlibris.link/ybl8YCMP>
- Brau, J. C., Holmes, A. L., & Israelsen, C. L. (2019). Financial literacy among college students. *Journal of Financial Education*, 45(2), 179-205.
- Brown, M., & Graf, R. (2013). Financial literacy and retirement planning in Switzerland. *Numeracy*, 6(2), 6.
- Brown, M., Henchoz, C., & Spycher, T. (2018). Culture and financial literacy: Evidence from a within-country language border. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 150, 62-85.
- Bucher-Koenen, T., & Lusardi, A. (2011). Financial literacy and retirement planning in Germany. *Journal of pension economics & finance*, 10(4), 565-584.
- Calvet, Laurent E., Campbell, John Y., & Sodini, P. (2007). Down or Out: Assessing the Welfare Costs of Household Investment Mistakes. *The Journal of political economy*, 115(5), 707-747. <https://doi.org/10.1086/524204>
- Campbell, J. Y. (2006). Household Finance. *The Journal of finance (New York)*, 61(4), 1553-1604. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2006.00883.x>

- Cannistrà, M., Agasisti, T., Amagir, A., Poder, K., Holz, O., Vartiak, L., & De Witte, K. (2022). A comparative analysis of financial literacy levels and initiatives among students in five European countries. *Research in Comparative and International Education*, 17(2), 246-280. <https://doi.org/10.1177/17454999211066183>
- Carbo-Valverde, S., Cuadros-Solas, P., & Rodriguez-Fernandez, F. (2023). Cryptocurrency ownership and biases in perceived financial literacy. *Available at SSRN 4509931*.
- Chen, H., & Volpe, R. P. (1998). An analysis of personal financial literacy among college students. *Financial services review (Greenwich, Conn.)*, 7(2), 107-128. [https://doi.org/10.1016/S1057-0810\(99\)80006-7](https://doi.org/10.1016/S1057-0810(99)80006-7)
- Cocco, J. F., Gomes, F. J., & Maenhout, P. J. (2005). Consumption and portfolio choice over the life cycle. *The Review of Financial Studies*, 18(2), 491-533.
- Content Engine, L. L. C. (2021). Financial illiteracy: the cause of the student debt crisis in the U.S. In (English ed.). Miami: ContentEngine LLC, a Florida limited liability company.
- De Beckker, K., De Witte, K., & Van Campenhout, G. (2018). De kwetsbaarheid van financieel analfabeten. *Leuvense Economische Standpunten*, 2018(166), 1-6.
- De Beckker, K., De Witte, K., & Van Campenhout, G. (2020). The role of national culture in financial literacy: Cross-country evidence. *Journal of consumer affairs*, 54(3), 912-930.
- De Beckker, K., Smits, I., Maldonado, J. E., Vermeersch, L., & De Witte, K. (2020). Onderzoek naar de financiële geletterdheidscompetenties van mensen in armoede.
- De Witte, K., Van Campenhout, G., & De Beckker, K. (2017). Financiële educatie. https://www.researchgate.net/profile/Kenneth-De-Beckker/publication/317666407_Financiële_educatie_op_school/links/5ff31167a6fdccdb82c42cc/Financiële-educatie-op-school.pdf
- Deloitte. (2023). *Financiële gezondheid in België*. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/be/Documents/financial-health-report-2023-nl_v2.pdf
- Desimpel, M., & Vanlangendonck, J. (2018). DE IMPACT VAN FINANCIËLE GELETTERDHEID OP HET RISICOGEDRAG VAN DE VLAAMSE BELEGGER BIJ HET NEMEN VAN BELEGGINGSBESLISSINGEN.
- Dillen, Y., Crijns, H., Van Steen, A., & Ochs, L. (2017). Impact van ondernemers op de maatschappij. *Hoe'geven" Vlaamse ondernemers aan de samenleving. Geraadpleegd via http://hdl.handle.net/20.500, 12127, 5785*.
- Disney, R., & Gathergood, J. (2013). Financial literacy and consumer credit portfolios. *Journal of banking & finance*, 37(7), 2246-2254. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.01.013>
- Erner, C., Goedde-Menke, M., & Oberste, M. (2016). Financial literacy of high school students: Evidence from Germany. *The Journal of economic education*, 47(2), 95-105. <https://doi.org/10.1080/00220485.2016.1146102>
- Faria, F. C. D. C. (2022). *Financial literacy and demographic characteristics effects on cryptocurrencies investments: evidence from Portugal* Instituto Superior de Economia e Gestão].
- Foley, S., Karlsen, J. R., & Putniņš, T. J. (2019). Sex, drugs, and bitcoin: How much illegal activity is financed through cryptocurrencies? *The Review of Financial Studies*, 32(5), 1798-1853.
- Fujiki, H. (2021). Crypto asset ownership, financial literacy, and investment experience. *Applied Economics*, 53(39), 4560-4581.
- Gils, W. V. (2022). *Een boosterprik voor financiële geletterdheid: nieuw lesmateriaal voor (laaggeschoolde) volwassenen*. <https://www.scriptiebank.be/scriptie/2022/een-boosterprik-voor-financiële-geletterdheid-nieuw-lesmateriaal-voor-laaggeschoolde>
- Grondwettelijk Hof. (2022). Arrest nr. 82/2022. <https://www.const-court.be/public/n/2022/2022-082n.pdf>
- Happ, R., & Förster, M. (2019). The relationship between migration background and knowledge and understanding of personal finance of young adults in Germany. *International Review of Economics Education*, 30, 100141.
- Heijst, L. v. (2018). ANOVA uitvoeren en interpreteren. <https://www.scribbr.nl/statistiek/anova/>
- Hilgert, M. A., Hogarth, J. M., & Beverly, S. G. (2003). Household financial management: The connection between knowledge and behavior. *Fed. Res. Bull.*, 89, 309.
- Hung, A., Parker, A., & Yoong, J. K. (2009). *Defining and Measuring Financial Literacy*. <https://go.exlibris.link/fB6lfgHY>
- Ilsbroekx, L. (2021). *Financiële geletterdheid en de intentie tot ondernemerschap* (Publication Number Dissertation/Thesis) UHasselt]. <https://go.exlibris.link/mWvKXQ56>
- Jaeken, L. (2023). *Het effect van een economische universitaire opleiding op financiële kennis, attitude en gedrag* UHasselt]. <http://hdl.handle.net/1942/41185>
- Jorgensen, B. L. (2007). *Financial literacy of college students: Parental and peer influences* Virginia Tech].

- Kim, J. (2000). *The effects of workplace financial education on personal finances and work outcomes* [Virginia Polytechnic Institute and State University].
- Klapper, L., Lusardi, A., & Panos, G. A. (2013). Financial literacy and its consequences: Evidence from Russia during the financial crisis. *Journal of banking & finance*, 37(10), 3904-3923. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.07.014>
- KlasCement. (2021). Sleutelcompetentie: economische en financiële competenties. <https://www.klascement.net/thema/financieeleconomische-competenties/>
- Koning Boudewijnstichting. *Fonds voor financiële geletterdheid - oproep voor verenigingen en organisaties*. <https://kbs-frb.be/nl/fonds-voor-financiele-geletterdheid-oproep-voor-verenigingen-en-organisaties-0>
- Kotzé, L., & Smit, A. (2008). Personal financial literacy and personal debt management: the potential relationship with new venture creation. *The Southern African Journal of Entrepreneurship and Small Business Management*, 1(1), 35-50.
- Kro-Ncrv. (2019). Schuldenaren sneller helpen; ze kosten samenleving miljard per jaar. *KRO-NCRV*. [https://pointer.kro-ncrv.nl/schuldenaren-sneller-helpen-ze-kosten-samenleving-miljard-per-jaar#:~:text=Er%20zijn%20berekeningen%20gemaakt%20waaruit,'](https://pointer.kro-ncrv.nl/schuldenaren-sneller-helpen-ze-kosten-samenleving-miljard-per-jaar#:~:text=Er%20zijn%20berekeningen%20gemaakt%20waaruit,)
- Lee, S. T., & Hanna, S. D. (2018). The Effect of Financial Literacy on Emergency Fund Adequacy. 2019 Academic Research Colloquium for Financial Planning and Related Disciplines,
- Luhr, S. (2018). How social class shapes adolescent financial socialization: Understanding differences in the transition to adulthood. *Journal of Family and Economic Issues*, 39(3), 457-473.
- Lusardi, A. (2011). *Americans' Financial Capability* (0898-2937). <https://go.exlibris.link/tKlrYvFg>
- Lusardi, A. (2012). *Numeracy, financial literacy, and financial decision-making*.
- Lusardi, A., & Messy, F.-A. (2023). The importance of financial literacy and its impact on financial wellbeing. *Journal of Financial Literacy and Wellbeing*, 1(1), 1-11.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2006). *Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing*. <https://go.exlibris.link/9bVLC1FV>
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2007). Baby Boomer retirement security: The roles of planning, financial literacy, and housing wealth. *Journal of monetary economics*, 54(1), 205-224. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2006.12.001>
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2009). *How Ordinary Consumers Make Complex Economic Decisions: Financial Literacy and Retirement Readiness* (0898-2937). https://uha.summon.serialssolutions.com/2.0.0/link/0/eLvHCXMwpV1LT8JAEN4oHPTkOz7Q7B8obLuwbb0YRZCDD0Lw4InsYxqIpEWKQf-9s3SrCSZevLY9bKaz3zx2v_kI4UGdeWuYIFgYC0tDj6PYBxnYQVoC3UsEcZhwZfv7w3s-eOF3HXtV57qkxrfXaLkCrpNpm3XvOELjLVxE0Py1ezNszpS9rzViWpskiom2wzLsepN57E_-C7C0F9XKNpRbNkHPCz0hrBQE40I7v4W-wXKq0jT3SGTclFqojynnjdGDBemi7qCtSmO_1r8Lqn25Qzme2QD0n2yVXKU8wOie9mSPqHvWLIubTuaZk4f5CtQCyFT-KDI9_TW6fTKl7RbDvCgXTQO_UllaugAFpOiEUmLW_uIr4fkudsZtnuek2PwtI-JmCc5M1yAVlZqVIMmUqtQB0ZIJhSWuSoxkjEZKaFaaFisdMnhIDJJBNA0TGh-RCpplsIxoT4-jEwADLhCBFEFTACYOECjMhxKloxNSK602cnsqH_2Y7PTv12dkuzjsTfBaqSymL_DOaYOY3nhvOELI0nHIg
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2011a). *Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing* (0898-2937). <https://go.exlibris.link/dml1944p>
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2011b). Financial literacy and retirement planning in the United States. *Journal of pension economics & finance*, 10(4), 509-525.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2014). The economic importance of financial literacy: theory and evidence: Theory and evidence. *Journal of economic literature*, 52(1), 5-44. <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>
- Lusardi, A., Mitchell, O., & Curto, V. (2010). Financial literacy among the young. *Journal of consumer affairs*, 44(2), 358-380.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. *Journal of pension economics & finance*, 10(4), 497-508. <https://doi.org/10.1017/S1474747211000448>
- Lusardi, A., Schneider, D., & Tufano, P. (2011). *Financially fragile households: Evidence and implications*.
- Lusardi, A., & Tufano, P. (2009). *Debt Literacy, Financial Experiences, and Overindebtedness* (0898-2937). <https://go.exlibris.link/28WHrW6r>
- Mandell, L. (2008). Financial literacy of high school students. In *Handbook of consumer finance research* (pp. 163-183). Springer.
- Meyer, I. d., Warlop, N., & Camp, S. V. (2014). Financiële geletterdheid van 15-jarigen. Vlaamse resultaten van PISA2012. <https://www.pisa.ugent.be/uploads/files/Financi%C3%ABle-geletterdheid-PISA-2012.pdf>

- Mitchell, O., & Lusardi, A. (2007). Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education. *Business economics (Cleveland, Ohio)*, 42(1), 35-44. <https://doi.org/10.2145/20070104>
- Moore, D. L. (2003). Survey of Financial Literacy in Washington State: Knowledge, behavior, Attitudes, and Experiences. https://www.researchgate.net/publication/265728242_Survey_of_Financial_Literacy_in_Washington_State_Knowledge_behavior_Attitudes_and_Experiences
- Mottola, G. R. (2013). In our best interest: Women, financial literacy, and credit card behavior. *Numeracy*, 6(2), 4.
- OECD. (2014). *PISA 2012 Results: Students and Money (Volume VI)*. <https://doi.org/doi:https://doi.org/10.1787/9789264208094-en>
- OECD. (2017). *PISA 2015 Results (Volume IV)*. <https://doi.org/doi:https://doi.org/10.1787/9789264270282-en>
- OECD/INFE Toolkit. (2022). OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion 2022. <https://www.oecd.org/financial/education/2022-INFE-Toolkit-Measuring-Finlit-Financial-Inclusion.pdf>
- Onderwijs.Vlaanderen.be. *Het voltijds gewoon secundair onderwijs*. <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/secundair/het-voltijds-gewoon-secundair-onderwijs>
- Onderwijsdoelen.be. *Secundair onderwijs - 2de graad*. https://www.onderwijsdoelen.be/modernisatie-so?onderwijsstructuur=SO_3DE_GRAAD
- Panos, G. A., Karkkainen, T., & Atkinson, A. (2020). Financial literacy and attitudes to cryptocurrencies.
- Potrich, A. C. G., Vieira, K. M., & Mendes-Da-Silva, W. (2016). Development of a financial literacy model for university students. *Management research review*, 39(3), 356-376. <https://doi.org/10.1108/MRR-06-2014-0143>
- President's Advisory Committee on Financial Literacy. (2008). Annual report to the President: Executive summary. www.ustreas.gov/offices/domestic-finance/financial-institution/fineducation/council/exec_sum.pdf
- Provincies.incijfers.be. (2023). *Bevolking naar herkomstnationaliteit detail*. <https://provincies.incijfers.be/databank>
- Salas-Velasco, M. (2022). Causal Effects of Financial Education Intervention Aimed at University Students on Financial Knowledge and Financial Self-Efficacy. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(7), 284. <https://doi.org/https://doi.org/10.3390/jrfm15070284>
- Salas-Velasco, M., Moreno-Herrero, D., & Sánchez-Campillo, J. (2021). Teaching financial education in schools and students' financial literacy: A cross-country analysis with PISA data. *International journal of finance and economics*, 26(3), 4077-4103. <https://doi.org/10.1002/ijfe.2005>
- DE BELGISCHE GRONDWET
- (2022). https://www.senate.be/doc/const_nl.html
- Senaviratna, & Cooray. (2019). Diagnosing Multicollinearity of Logistic Regression Model. *Asian Journal of Probability and Statistics*. <https://doi.org/10.9734/ajpas/2019/v5i230132>
- Serido, J., LeBaron, A. B., Li, L., Parrott, E., & Shim, S. (2020). The lengthening transition to adulthood: Financial parenting and recentering during the college-to-career transition. *Journal of Family Issues*, 41(9), 1626-1648.
- Shim, S., Barber, B. L., Card, N. A., Xiao, J. J., & Serido, J. (2010). Financial socialization of first-year college students: The roles of parents, work, and education. *Journal of youth and adolescence*, 39, 1457-1470.
- Sivaramakrishnan, S., Srivastava, M., & Rastogi, A. (2017). Attitudinal factors, financial literacy, and stock market participation. *International journal of bank marketing*, 35(5), 818-841.
- Statbel. (2023). Meer dan 2 miljoen Belgen lopen risico op armoede of sociale uitsluiting. <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/armoede-en-levensomstandigheden/risico-op-armoede-sociale-uitsluiting>
- Thommis, C., Uitdebroeks, U., & Govaerts, S. (2022). Evaluatie van de nieuwe eindtermen financiële basisgeletterdheid in de eerste graad van het secundair onderwijs.
- Truyers, B. (2021). *Financiële geletterdheid en de intentie tot ondernemerschap* (Publication Number Dissertation/Thesis) UHasselt]. <https://go.exlibris.link/zMrD26L1>
- Universiteit Gent. (2016). Financiële geletterdheid bij 15-jarigen. Vlaams Rapport PISA 2015. <https://www.pisa.ugent.be/uploads/files/Financi%C3%ABle-geletterdheid-PISA-2015.pdf>
- Van Campenhout, G., De Witte, K., & De Beckker, K. (2017). Financiële vorming op school. In *De geslaagde school* (pp. 153-182). Itinera Institute-Skribis. https://research.ou.nl/ws/portalfiles/portaal/47092807/Hoofdstuk_6_De_Geslaagde_school_Financi_le_vorming_op_school.pdf

- van Middendorp, J., Gesthuizen, M., & van Geuns, R. (2019). Ernst van financiële problemen. *Mensen en Maatschappij*, 94(3), 303-331.
<https://doi.org/https://doi.org/10.5117/MEM2019.3.003.VAN>
- Van Rooij, M., Lusardi, A., & Alessie, R. (2011a). Financial literacy and stock market participation. *Journal of Financial Economics*, 101(2), 449-472.
- Van Rooij, M., Lusardi, A., & Alessie, R. J. (2011b). Financial literacy and retirement planning in the Netherlands. *Journal of economic psychology*, 32(4), 593-608.
https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167487011000195?casa_token=fZPEWlc342oAAAAA:0UQR9AQXnBMM9LYqD-tpcg7fvzc8kIyELWCFEm2IfQ6nH48NPptXeOs0N8Au05WyAICvMS_jY7R3
- Van Hove, H. *Gender op een inclusieve manier bevragen* Retrieved from https://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/145_-_gender_op_een_inclusieve_manier_bevragen.pdf
- Vandenbranden, K. (2023). *Hoe het onderwijs van financiële geletterdheidscompetenties versterken? Een interview met Kristof De Witte*. <https://duurzaamonderwijs.com/2023/10/09/hoe-het-onderwijs-van-financiele-geletterdheidscompetenties-versterken-een-interview-met-kristof-de-witte/>
- Verstraete, J. (2022). Grondwettelijk Hof vernietigt nieuwe eindtermen tweede en derde graad secundair onderwijs. *VRTNWS*. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/06/16/eindtermen-uitspraak-grondwettelijk-hof/>
- Vlaamsparlement.be. *Onderwijs en Vorming*. <https://www.vlaamsparlement.be/nl/parlementair-werk/themas/onderwijs-en-vorming>
- Vlaanderen.be. *Bevoegdheden van gemeenschappen*. <https://www.vlaanderen.be/uw-overheid/verdeling-van-de-bevoegdheden/bevoegdheden-van-gemeenschappen>
- Vlaanderen.be. *Opleidingsinhouden gewoon secundair onderwijs (incl. BuSO OV4, duaal, leren en werken): inhoud*. <https://www.vlaanderen.be/opleidingsinhouden-gewoon-secundair-onderwijs-incl-buso-ov4-duaal-leren-en-werken/opleidingsinhouden-gewoon-secundair-onderwijs-incl-buso-ov4-duaal-leren-en-werken-inhoud>
- Vlaanderen.be. *Opleidingsinhouden gewoon secundair onderwijs (incl. BuSO OV4, duaal, leren en werken): structuur*. <https://www.vlaanderen.be/opleidingsinhouden-gewoon-secundair-onderwijs-incl-buso-ov4-duaal-leren-en-werken/opleidingsinhouden-gewoon-secundair-onderwijs-incl-buso-ov4-duaal-leren-en-werken-structuur>
- Vlaanderen.be. (2023). *Bevolking onder de armoededrempel*. <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/inkomen-en-armoede/bevolking-onder-de-armoededrempel>
- Volpe, R. P., Kotel, J. E., & Chen, H. (2002). A survey of investment literacy among online investors. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 13(1), 1.
- White, K., Park, N., Watkins, K., McCoy, M., & Thomas, M. G. (2019). The relationship between financial knowledge, financial management, and financial self-efficacy among african-American students. *Financial Management, and Financial Self-Efficacy Among African-American Students (October 12, 2019)*.
- Yoong, J. (2011). Financial illiteracy and stock market participation: Evidence from the RAND American Life Panel. *Financial literacy: Implications for retirement security and the financial marketplace*, 76, 39.
- Zhao, H., & Zhang, L. (2021). Financial literacy or investment experience: which is more influential in cryptocurrency investment? *International journal of bank marketing*, 39(7), 1208-1226.

9 Bijlagen

9.1 Bijlage 1: Enquête

Informed consent

Beste

Mijn naam is Sander Claus en voor mijn Masterproef doe ik onderzoek naar het belang van financiële geletterdheid. Het doel van deze enquête is om inzicht te krijgen in de financiële geletterdheid van leerlingen in de derde graad van het secundair onderwijs.

Je wordt uitgenodigd om deel te nemen aan een enquête door het invullen van een reeks vragen. De vragen zullen betrekking hebben op financiële geletterdheid. De geschatte tijd om de enquête in te vullen is ongeveer 15 minuten. Jouw deelname is vrijwillig.

Er zijn geen bekende risico's verbonden aan deze enquête. Het voordeel van deelname ligt in het bijdragen aan wetenschappelijk onderzoek en het verstrekken van waardevolle informatie die kan bijdragen aan een beter begrip van de kennis van financiële geletterdheid in het secundair onderwijs.

Alle informatie die je verstrekt, zal vertrouwelijk worden behandeld. Jouw antwoorden zullen anoniem worden verwerkt en zullen alleen worden gebruikt voor onderzoeksdoeleinden.

Door verder te gaan met het invullen van deze enquête, geef je aan dat je vrijwillig instemt met deelname. Je hebt het recht om op elk moment te stoppen met de enquête zonder enige consequenties.

Als je vragen hebt over de enquête of als je meer informatie wenst, kun je contact opnemen met Sander Claus via [e-mailadres Sander Claus]

Door hieronder op 'Ik ga akkoord' te klikken, bevestig je dat je deze informatie hebt gelezen, begrepen en je vrijwillig instemt met deelname aan de enquête.

- ☐ Ik ga akkoord
- ☐ Ik ga niet akkoord

Algemene vragen

In welk jaar van het secundair onderwijs zit je momenteel?

- ☐ 5de
- ☐ 6de
- ☐ Andere _____

Volg je een economische richting?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

In welke graden volgde je een economische richting?

- ☐ Eerste graad
- ☐ Tweede graad
- ☐ Derde graad

Onder welke finaliteit valt jouw huidige studierichting?

- ☐ Doorstroomfinaliteit
- ☐ Dubbele finaliteit
- ☐ Arbeidsmarktfinaliteit

Onder welke onderwijsvorm valt jouw huidige studierichting?

- ☐ aso
- ☐ tso
- ☐ kso
- ☐ bso

Ben je ...

- ☐ Jongen
- ☐ Meisje
- ☐ Andere _____
- ☐ Ik wens deze vraag niet te beantwoorden

Wat was het hoogste onderwijsniveau dat jouw ouders met succes beëindigd hebben?

	Geen diploma	Lager Onderwijs	Lager secundair onderwijs (2de graad)	Hoger secundair onderwijs (3de graad)	Niet- universitair hoger onderwijs	Universitair onderwijs	Doctoraat	Weet ik niet
Ouder 1	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ouder 2	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Wat is de nationaliteit van jouw ouders?

	België	Nederland	Turkije	Italië	Marokko	Polen	Weet ik niet	Andere
Ouder 1	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ouder 2	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Welke andere nationaliteit(en) heeft ouder 1?

Welke andere nationaliteit(en) heeft ouder 2?

Vragen financiële kennis

Vijf broers krijgen in totaal €1 000 cadeau om onderling te verdelen. Stel je nu voor dat de broers een jaar moeten wachten om hun deel van de €1 000 te krijgen en dat de inflatie 1,8 procent blijft. Hoeveel kunnen ze met hun deel van het geld kopen nadat het jaar verstreken is?

- ☐ Ze kunnen minder met hun deel van het geld kopen dan dat ze vandaag zouden kunnen.
- ☐ Ze kunnen met hun deel van het geld evenveel kopen als dat ze vandaag zouden kunnen.
- ☐ Ze kunnen meer met hun deel van het geld kopen dan dat ze vandaag zouden kunnen.
- ☐ Anders: _____
- ☐ Weet ik niet

Je leent op een avond €25,00 uit aan een vriend en hij geeft je de volgende dag €25,00 terug. Hoeveel rente heeft hij betaald over deze lening?

Stel je voor dat iemand €100 op een spaarrekening zet (zonder maandelijkse kosten) met een gegarandeerde rente van 2% per jaar. Hij/zij doet geen verdere betalingen op deze rekening en neemt geen geld op. Hoeveel staat er aan het eind van het eerste jaar op de rekening, nadat de rente is bijgeschreven?

Hoeveel zou er na vijf jaar op de rekening staan?

- ☐ Meer dan € 110
- ☐ Precies € 110
- ☐ Minder dan € 110
- ☐ Dit is onmogelijk te zeggen op grond van de beschikbare informatie
- ☐ Weet ik niet

Joost koopt een DVD voor €19,00 en krijgt een korting van 10% op de verkoopprijs. Hij betaalt met een biljet van €20,00. Hoeveel wisselgeld krijgt Joost terug?

- ☐ €1,90
- ☐ €2,00
- ☐ €2,90
- ☐ €1,00
- ☐ Weet ik niet

Stel je voor dat de rente op je spaarrekening 1% bedraagt en de inflatie 2% per jaar. Hoeveel zou je na een jaar kunnen kopen met het geld op deze rekening?

- ☐ Meer dan vandaag
- ☐ Hetzelfde als vandaag
- ☐ Minder dan vandaag
- ☐ Weet ik niet

Zijn de volgende uitspraken volgens jou juist of fout?

	Juist	Fout	Weet ik niet
1. Een investering met een hoog rendement heeft waarschijnlijk een hoog risico.	☐	☐	☐
2. Een hoge inflatie betekent dat de kosten van levensonderhoud snel toenemen.	☐	☐	☐
3. Het is meestal mogelijk om het risico van beleggen op de aandelenmarkt te verminderen door niet al je geld in één aandeel te beleggen, maar te verspreiden over meerdere aandelen.	☐	☐	☐

Controlevraag 1

Dit is een controlevraag, gelieve "Weet ik niet" aan te duiden

- ☐ Niet waar
- ☐ Waar
- ☐ Weet ik niet

Vragen financieel gedrag

Neem je zelf de dagelijkse beslissingen over je geld?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Doe je een van de volgende dingen voor jezelf of je gezin?

- ☐ Automatische betalingen instellen
- ☐ Uitgaven bijhouden
- ☐ Aankomende rekeningen bijhouden om ervoor te zorgen dat je ze niet mist
- ☐ Een bankapp of een tool voor geldbeheer gebruiken om uitgaven bij te houden
- ☐ Een plan maken om inkomsten en uitgaven te beheren
- ☐ Geld voor rekeningen gescheiden houden van het geld voor dagelijkse aankopen
- ☐ Ik doe geen van de bovenstaande dingen
- ☐ Weet ik niet

Heb je in de afgelopen 12 maanden persoonlijk geld gespaard op één van de volgende manieren, ongeacht of je het geld nog steeds hebt?

- ☐ Geld op een spaarrekening of zichtrekening zetten
- ☐ Cash geld sparen thuis of in je portemonnee
- ☐ Beleggen in aandelen
- ☐ Investeren in cryptovaluta
- ☐ Geld aan familieleden geven om voor jou te sparen
- ☐ Obligaties of termijndeposito's kopen
- ☐ Op een andere manier sparen of beleggen
- ☐ Ik heb de afgelopen 12 maanden geen geld gespaard
- ☐ Andere: _____
- ☐ Weet ik niet

Soms merken mensen dat hun inkomen hun kosten voor levensonderhoud niet volledig dekken. Is jou dit persoonlijk in de afgelopen 12 maanden overkomen?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing, ik heb geen persoonlijk inkomen

Wat heb je de laatste keer toen dit gebeurde gedaan om rond te komen?

- ☐ Spaargeld gebruikt
- ☐ Geld geleend
- ☐ Bezuinigd op uitgaven
- ☐ Iets in je bezit verkocht
- ☐ Extra geld verdiend
- ☐ Familie of vrienden om hulp gevraagd
- ☐ Anders: _____
- ☐ Weet ik niet

In hoeverre ben je het al dan niet eens met de volgende stellingen?

	Volledig mee oneens	Mee oneens	Niet mee oneens, niet mee eens	Mee eens	Volledig mee eens
1. Ik houd mijn financiële zaken zelf nauwlettend in de gaten.	o	o	o	o	o
2. Ik stel financiële doelen voor de lange termijn en streef ernaar deze te bereiken.	o	o	o	o	o

Beantwoord de volgende stellingen.

	Nooit	Zelden	Soms	Vaak	Altijd
1. Voordat ik iets koop overweeg ik zorgvuldig of ik het mij kan veroorloven.	o	o	o	o	o
2. Ik betaal mijn rekeningen op tijd.	o	o	o	o	o

Controlevraag 2

Dit is een controlevraag, gelieve "Soms" aan te duiden.

- ☐ Nooit
- ☐ Zelden
- ☐ Soms
- ☐ Vaak
- ☐ Altijd

Vragen financiële attitude

In hoeverre ben je het al dan niet eens met de volgende stellingen?

	Volledig mee oneens (1)	Mee oneens (2)	Niet mee oneens, niet mee eens (3)	Mee eens (4)	Volledig mee eens (5)
1. Ik haal meer voldoening uit geld uitgeven dan uit het sparen voor de toekomst.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Het is belangrijk om de maandelijkse uitgaven onder controle te houden.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Geld is er om uitgegeven te worden.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Ik vind het belangrijk om een goede kennis te hebben van financiële zaken, zoals kosten, opbrengsten, sparen en mogelijke manieren om te betalen.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Thuis praat ik regelmatig over financiële zaken zoals sparen, kosten en mogelijke manieren van betalen.	☐	☐	☐	☐	☐

Ik heb de neiging om met de dag te leven. De zorgen van morgen komen later wel.

- ☐ Helemaal niet
- ☐ Nauwelijks
- ☐ Enigszins
- ☐ Heel goed
- ☐ Volledig

9.2 Bijlage 2: Interviewleidraad interviews leerkrachten

Introductie

1. Jezelf voorstellen
2. Geef uitleg over onderzoek & bespreek informed consent
3. Geef duidelijk aan dat er geen juiste of foute antwoorden zijn
4. Geef de verwachte duurtijd aan
5. Geef aan dat je geïnteresseerd bent in de ervaringen en visies van de respondent
6. Geef aan dat je geïnteresseerd bent in zeer concrete informatie, voorbeelden uit de realiteit

Feitelijke gegevens

1. Kunt u zichzelf even kort voorstellen?
 - a. Welke opleiding heeft u gehad?
 - b. Hoe oud bent u?
2. Hoe ziet uw loopbaan er tot nu toe uit?
 - a. Hoeveel jaar bent u al leerkracht?
 - b. Welke vakken geeft u?
 - c. Heeft u in het verleden ook nog andere vakken gegeven?
3. Hebt u al andere jobs gedaan in de school?

Vragen financiële geletterdheid

1. In welke richtingen geeft u lessen omtrent financiële geletterdheid?
2. Heeft u voordat u les gaf over financiële geletterdheid nog andere lessen gegeven?
3. Hoe richtte u uw lessen omtrent financiële geletterdheid in (bv. workshop, geïntegreerd in bestaand vak, schooluitstap, ...)?
4. Zijn er genoeg leermiddelen/ materialen om u te helpen?
 - a. Indien ja, welke gebruikt u zoals?
 - i. Zouden die nog verbeterd kunnen worden?
 - b. Indien nee, wat mist u nog?
5. Wat zijn volgens u goede aanpakken om financiële geletterdheid aan te reiken?
6. Wat zijn volgens u minder goede aanpakken om financiële geletterdheid aan te reiken?
7. Hoe ervaart u de eindtermen van EFC, zijn deze nuttig?
8. Heeft het invoeren van de eindtermen van EFC volgens u een invloed gehad op de financiële geletterdheid van leerlingen?
9. Gaan de eindtermen van EFC voor u ver genoeg?
 - a. Indien nee, wat kan er beter?
10. Wat zijn dingen waar u tegenaan lopen omtrent de eindtermen van EFC?
11. Hoe schat u uzelf in op het gebied van financiële geletterdheid?
12. Wat vinden leerlingen van de lessen over financiële geletterdheid?
 - a. Zijn ze meer geïnteresseerd?

9.3 Bijlage 3: Informed consent

Geïnformeerde toestemming

Onderzoek: Financiële geletterdheid in het secundair onderwijs: een stand van zaken na de modernisering

Naam + contactgegevens onderzoeker:

Sander Claus – [telefoonnummer Sander Claus] – [e-mailadres Sander Claus]

1. Ik ben op basis van het inlichtingenblad voldoende geïnformeerd over het onderzoek en ik heb alle vragen die ik had kunnen stellen.
2. Ik weet dat ik zal deelnemen aan een individueel interview over financiële geletterdheid.
3. Ik begrijp dat mijn deelname vrijwillig is en dat ik mijn medewerking op ieder moment kan stopzetten.
4. Ik begrijp hoe er met mijn gegevens en de onderzoeksdata zal omgegaan worden.
5. Ik weet dat ik voor vragen na het interview terecht kan bij:
6. Ik weet dat ik voor eventuele klachten of andere bezorgdheden contact kan opnemen met de betrokken medewerkers van de Universiteit Hasselt via: [e-mailadres Prof. dr. Tom Kuppens] en [e-mailadres Prof. dr. Ine Umans]

Ik geef toestemming tot het maken van een opname. ☐

Ik stem toe om deel te nemen. ☐

Datum:

Naam en handtekening deelnemer

Naam en handtekening onderzoeker

9.4 Bijlage 4: Informatieblad

Inlichtingenblad voor deelnemers

U wordt uitgenodigd om deel te nemen aan een onderzoek over financiële geletterdheid.

Voordat u beslist over uw deelname aan dit onderzoek willen we u wat meer informatie geven over het doel, wat uw rechten zijn en hoe we omgaan met de verzamelde data. Zo kan u een beslissing over uw deelname nemen op basis van juiste informatie. Dit wordt "geïnformeerde toestemming" genoemd.

Wij vragen u de volgende informatie aandachtig te lezen. Hebt u vragen, dan kan u die stellen aan de onderzoeker.

Beschrijving onderzoek

- Het onderzoek wordt uitgevoerd door Sander Claus student toegepaste economische wetenschappen van de Universiteit Hasselt in het kader van het opleidingsonderdeel Masterproef (4500). Dit gebeurt onder begeleiding van Prof. dr. Tom Kuppens en Prof. dr. Ine Umans
- Het doel van het onderzoek is inzicht krijgen in uw inzichten omtrent financiële geletterdheid bij leerlingen in de derde graad.
- Het onderzoek is gebaseerd op interviews bij leerkrachten. Een interview neemt ongeveer 20 minuten in beslag.

Als u aan deze studie deelneemt, dient u het volgende te weten

- Uw deelname is vrijwillig. Voor deelname is uw toestemming nodig.
- Indien u beslist om aan dit onderzoek deel te nemen, brengt dit geen rechtstreekse voordelen met zich mee. Er zijn ook geen risico's of ongemakken verbonden aan deelname.
- Ook nadat u toestemming hebt gegeven, kan u de onderzoeker laten weten dat u uw deelname wilt stopzetten. Hiervoor hoeft u geen reden te geven en dit zal geen enkel nadeel veroorzaken.
- Indien u beslist deel te nemen, wordt dit interview opgenomen. Het doel van de opname is het verzekeren van een correcte weergave van het gesprek in geschreven vorm.
- In elk stadium van het proces wordt de vertrouwelijkheid van de gegevens door alle betrokkenen gewaarborgd overeenkomstig de wetgeving ter zake. Het onderzoeksteam staat er garant voor dat zowel uw persoonlijke gegevens als alle onderzoeksresultaten die voortvloeien uit dit onderzoek op een vertrouwelijke, gepseudonimiseerde manier behandeld zullen worden in overeenstemming met artikel 7 van de 'Wet op het Privéleven met Betrekking tot de Behandeling van Persoonlijke Gegevens' van 8 december 1992 en met de Europese Algemene Verordening Gegevensbescherming 2016/679 van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens.

- Specifiek nemen we hiertoe de volgende stappen:
 - Uw persoonlijke onderzoeksgegevens kunnen enkel worden ingezien door Sander Claus en de volgende medewerkers van de Universiteit Hasselt: Tom Kuppens en Ine Umans.
 - Een uitgeschreven en gepseudonimiseerde versie van het gesprek wordt enkel gedeeld met dezelfde partijen.
 - Uw identiteit of die van uw organisatie zal verder met niemand gedeeld worden. Als er over dit onderzoek mondeling over schriftelijk gecommuniceerd wordt, wordt gewerkt met pseudoniemen voor u en uw organisatie.

Vragen of opmerkingen

- Indien u eventuele klachten of bezorgdheden over dit onderzoek hebt, kan u altijd contact opnemen met de betrokken medewerkers van de Universiteit Hasselt via: [e-mailadres Prof. dr. Tom Kuppens] en [e-mailadres Prof. dr. Ine Umans]
- Voor andere vragen of opmerkingen kan u ons altijd contacteren op onderstaande contactgegevens:
Sander Claus – [telefoonnummer Sander Claus] – [e-mailadres Sander Claus]

9.5 Bijlage 5: Tabellen Diploma Ouder 1

Tabel 17: Tests of Homogeneity of Variances

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Financiële geletterdheid	Based on Mean	1,317	6	402	0,248
	Based on Median	0,991	6	402	0,431
	Based on Median and with adjusted df	0,991	6	373,570	0,431
	Based on trimmed mean	1,323	6	402	0,245
Financiële kennis	Based on Mean	0,376	6	402	0,894
	Based on Median	0,382	6	402	0,890
	Based on Median and with adjusted df	0,382	6	387,446	0,890
	Based on trimmed mean	0,400	6	402	0,879
Financiële attitude	Based on Mean	0,720	6	402	0,633
	Based on Median	0,673	6	402	0,672
	Based on Median and with adjusted df	0,673	6	391,398	0,672
	Based on trimmed mean	0,723	6	402	0,631
Financieel gedrag	Based on Mean	0,312	6	402	0,931
	Based on Median	0,292	6	402	0,940
	Based on Median and with adjusted df	0,292	6	399,987	0,940
	Based on trimmed mean	0,328	6	402	0,922

Tabel 18: ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Financiële geletterdheid	Between Groups	472,096	6	78,683	7,020	<0,001
	Within Groups	4505,804	402	11,208		
	Total	4977,900	408			
Financiële kennis	Between Groups	178,736	6	29,789	6,081	<0,001
	Within Groups	1969,255	402	4,899		
	Total	2147,990	408			
Financiële attitude	Between Groups	5,642	6	0,940	2,658	0,015
	Within Groups	142,200	402	0,354		
	Total	147,842	408			
Financieel gedrag	Between Groups	53,442	6	8,907	3,487	0,002
	Within Groups	1026,798	402	2,554		
	Total	1080,240	408			

Tabel 19: Multiple Comparisation Diploma Ouder 1 (Tukey)

Dependent Variable	(I) diploma ouder 1	(J) diploma ouder 1	Mean		
			Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële geletterdheid	Geen diploma	Lager onderwijs	-0,358	0,953	1,000
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-2,484**	0,815	0,039
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-2,483***	0,576	<0,001
		Niet-universitair hoger onderwijs	-3,285***	0,638	<0,001
		Universitair onderwijs	-3,160***	0,606	<0,001
		Doctoraat	-1,084	0,934	0,908
	Lager onderwijs	Geen diploma	0,358	0,953	1,000
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-2,127	1,037	0,384
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-2,125	0,861	0,174
		Niet-universitair hoger onderwijs	-2,927**	0,904	0,022
		Universitair onderwijs	-2,802**	0,882	0,026
		Doctoraat	-0,727	1,132	0,995
	Lager secundair onderwijs (2de graad)	Geen diploma	2,484**	0,815	0,039
		Lager onderwijs	2,127	1,037	0,384
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,002	0,705	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,801	0,757	0,940
		Universitair onderwijs	-0,676	0,730	0,968
		Doctoraat	1,400	1,019	0,815
	Hoger secundair onderwijs (3de graad)	Geen diploma	2,483***	0,576	<,001
		Lager onderwijs	2,125	0,861	0,174
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,002	0,705	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,802	0,490	0,658
		Universitair onderwijs	-0,677	0,448	0,737
		Doctoraat	1,398	0,840	0,640

Dependent Variable	(I) diploma ouder 1		Mean		
	(J) diploma ouder 1		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële geletterdheid	Niet-universitair hoger onderwijs	Geen diploma	3,285***	0,638	<0,001
		Lager onderwijs	2,927**	0,904	0,022
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,801	0,757	0,940
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,802	0,490	0,658
		Universitair onderwijs	0,125	0,525	1,000
		Doctoraat	2,201	0,883	0,165
	Universitair onderwijs	Geen diploma	3,160***	0,606	<0,001
		Lager onderwijs	2,802**	0,882	0,026
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,676	0,730	0,968
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,677	0,448	0,737
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,125	0,525	1,000
		Doctoraat	2,076	0,861	0,196
	Doctoraat	Geen diploma	1,084	0,934	0,908
		Lager onderwijs	0,727	1,132	0,995
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-1,400	1,019	0,815
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-1,398	0,840	0,640
		Niet-universitair hoger onderwijs	-2,201	0,883	0,165
		Universitair onderwijs	-2,076	0,861	0,196
Financiële kennis	Geen diploma	Lager onderwijs	-0,599	0,630	0,964
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-1,644**	0,539	0,039
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-1,349***	0,381	0,008
		Niet-universitair hoger onderwijs	-2,112***	0,422	<0,001
		Universitair onderwijs	-1,927***	0,401	<0,001
		Doctoraat	-0,478	0,617	0,987

	Dependent Variable	(I) diploma ouder 1	(J) diploma ouder 1	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële kennis	Lager onderwijs	Geen diploma		0,599	0,630	0,964
		Lager secundair onderwijs (2de graad)		-1,046	0,685	0,729
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)		-0,750	0,569	0,844
		Niet-universitair hoger onderwijs		-1,514	0,598	0,150
		Universitair onderwijs		-1,329	0,583	0,256
		Doctoraat		0,121	0,749	1,000
	Lager secundair onderwijs (2de graad)	Geen diploma		1,644**	0,539	0,039
		Lager onderwijs		1,046	0,685	0,729
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)		0,296	0,466	0,996
		Niet-universitair hoger onderwijs		-0,468	0,500	0,967
		Universitair onderwijs		-0,283	0,483	0,997
		Doctoraat		1,167	0,673	0,595
	Hoger secundair onderwijs (3de graad)	Geen diploma		1,349***	0,381	0,008
		Lager onderwijs		0,750	0,569	0,844
		Lager secundair onderwijs (2de graad)		-0,296	0,466	0,996
		Niet-universitair hoger onderwijs		-0,764	0,324	0,220
		Universitair onderwijs		-0,579	0,296	0,445
		Doctoraat		0,871	0,555	0,702
	Niet-universitair hoger onderwijs	Geen diploma		2,112***	0,422	<0,001
		Lager onderwijs		1,514	0,598	0,150
		Lager secundair onderwijs (2de graad)		0,468	0,500	0,967
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)		0,764	0,324	0,220
		Universitair onderwijs		0,185	0,347	0,998
		Doctoraat		1,635*	0,584	0,078

Dependent Variable	(I) diploma ouder 1		Mean		
	(J) diploma ouder 1		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële kennis	Universitair onderwijs	Geen diploma	1,927***	0,401	<0,001
		Lager onderwijs	1,329	0,583	0,256
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,283	0,483	0,997
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,579	0,296	0,445
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,185	0,347	0,998
		Doctoraat	1,450	0,569	0,145
	Doctoraat	Geen diploma	0,478	0,617	0,987
		Lager onderwijs	-,121	0,749	1,000
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-1,167	0,673	0,595
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,871	0,555	0,702
		Niet-universitair hoger onderwijs	-1,635*	0,584	0,078
		Universitair onderwijs	-1,450	0,569	0,145
Financiële attitude	Geen diploma	Lager onderwijs	-0,139	0,169	0,983
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,351	0,145	0,191
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,242	0,102	0,215
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,329*	0,113	0,060
		Universitair onderwijs	-0,397***	0,108	0,005
		Doctoraat	-0,284	0,166	0,606
	Lager onderwijs	Geen diploma	0,139	0,169	0,983
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,212	0,184	0,912
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,103	0,153	0,994
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,189	0,161	0,902
		Universitair onderwijs	-0,258	0,157	0,651
		Doctoraat	-0,145	0,201	0,991

Dependent Variable	(I) diploma ouder 1		Mean		
	(J) diploma ouder 1		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële attitude	Lager secundair onderwijs (2de graad)	Geen diploma	0,351	0,145	0,191
		Lager onderwijs	0,212	0,184	0,912
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,109	0,125	0,977
		Niet-universitair hoger onderwijs	0,023	0,134	1,000
		Universitair onderwijs	-0,046	0,130	1,000
		Doctoraat	0,067	0,181	1,000
	Hoger secundair onderwijs (3de graad)	Geen diploma	0,242	0,102	0,215
		Lager onderwijs	0,103	0,153	0,994
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,109	0,125	0,977
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,086	0,087	0,956
		Universitair onderwijs	-0,155	0,080	0,448
		Doctoraat	-0,042	0,149	1,000
	hoger Niet-universitair onderwijs	Geen diploma	0,329*	0,113	0,060
		Lager onderwijs	0,189	0,161	0,902
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,023	0,134	1,000
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,086	0,087	0,956
		Universitair onderwijs	-0,069	0,093	0,990
		Doctoraat	0,044	0,157	1,000
	Universitair onderwijs	Geen diploma	0,397***	0,108	0,005
		Lager onderwijs	0,258	0,157	0,651
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,046	0,130	1,000
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,155	0,080	0,448
		Niet-universitair hoger onderwijs	0,069	0,093	0,990
		Doctoraat	0,113	0,153	0,990

Dependent Variable	(I) diploma ouder 1		Mean		
	(J) diploma ouder 1		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële attitude	Doctoraat	Geen diploma	0,284	0,166	0,606
		Lager onderwijs	0,145	0,201	0,991
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,067	0,181	1,000
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,042	0,149	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,044	0,157	1,000
		Universitair onderwijs	-0,113	0,153	0,990
Financieel gedrag	Geen diploma	Lager onderwijs	0,380	0,455	0,981
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,489	0,389	0,871
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,892**	0,275	0,022
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,844*	0,305	0,084
		Universitair onderwijs	-0,835*	0,289	0,062
		Doctoraat	-0,322	0,446	0,991
	Lager onderwijs	Geen diploma	-0,380	0,455	0,981
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,869	0,495	0,578
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-1,272**	0,411	0,034
		Niet-universitair hoger onderwijs	-1,225*	0,432	0,071
		Universitair onderwijs	-1,215*	0,421	0,062
		Doctoraat	-0,703	0,541	0,852
	Lager secundair onderwijs (2de graad)	Geen diploma	0,489	0,389	0,871
		Lager onderwijs	0,869	0,495	0,578
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,403	0,337	0,895
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,355	0,361	0,957
		Universitair onderwijs	-0,346	0,349	0,955
		Doctoraat	0,167	0,486	1,000

Dependent Variable	(I) diploma ouder 1		Mean		
	(J) diploma ouder 1		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financieel gedrag	Hoger secundair onderwijs (3de graad)	Geen diploma	0,892**	0,275	0,022
		Lager onderwijs	1,272**	0,411	0,034
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,403	0,337	0,895
		Niet-universitair hoger onderwijs	0,048	0,234	1,000
		Universitair onderwijs	0,057	0,214	1,000
		Doctoraat	0,569	0,401	0,791
	Niet-universitair hoger onderwijs	Geen diploma	0,844*	0,305	0,084
		Lager onderwijs	1,225*	0,432	0,071
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,355	0,361	0,957
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,048	0,234	1,000
		Universitair onderwijs	0,009	0,251	1,000
		Doctoraat	0,522	0,422	0,879
	Universitair onderwijs	Geen diploma	0,835*	0,289	0,062
		Lager onderwijs	1,215*	0,421	0,062
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,346	0,349	0,955
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,057	0,214	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,009	0,251	1,000
		Doctoraat	0,513	0,411	0,875
	Doctoraat	Geen diploma	0,322	0,446	0,991
		Lager onderwijs	0,703	0,541	0,852
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,167	0,486	1,000
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,569	0,401	0,791
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,522	0,422	0,879
		Universitair onderwijs	-0,513	0,411	0,875

*** significant op 1% significantieniveau

** significant op 5% significantieniveau

* significant op 10% significantieniveau

9.6 Bijlage 6: Tabellen Diploma Ouder 2

Tabel 20: Tests of Homogeneity of Variances

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Financiële geletterdheid	Based on Mean	3,471	6	387	0,002
	Based on Median	2,714	6	387	0,014
	Based on Median and with adjusted df	2,714	6	361,601	0,014
	Based on trimmed mean	3,364	6	387	0,003
Financiële kennis	Based on Mean	2,229	6	387	0,040
	Based on Median	2,114	6	387	0,051
	Based on Median and with adjusted df	2,114	6	372,622	0,051
	Based on trimmed mean	2,133	6	387	0,049
Financiële attitude	Based on Mean	0,726	6	387	0,629
	Based on Median	0,719	6	387	0,634
	Based on Median and with adjusted df	0,719	6	382,146	0,634
	Based on trimmed mean	0,716	6	387	0,637
Financieel gedrag	Based on Mean	0,562	6	387	0,760
	Based on Median	0,454	6	387	0,842
	Based on Median and with adjusted df	0,454	6	377,041	0,842
	Based on trimmed mean	0,561	6	387	0,762

Tabel 21: ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Financiële attitude	Between Groups	3,309	6	0,552	1,571	0,154
	Within Groups	135,885	387	0,351		
	Total	139,194	393			
Financieel gedrag	Between Groups	54,601	6	9,100	3,331	0,003
	Within Groups	1057,361	387	2,732		
	Total	1111,962	393			

Tabel 22: Robust Tests of Equality of Means

		Statistic	df1	df2	Sig.
Financiële geletterdheid	Brown-Forsythe	6,987	6	165,924	<0,001
Financiële kennis	Brown-Forsythe	6,469	6	191,676	<0,001

Tabel 23: Multiple Comparisons Diploma Ouder 2 (Games-Howell)

Dependent Variable	(I) diploma ouder 2	(J) diploma ouder 2	Mean		Sig.
			Difference (I-J)	Std. Error	
Financiële geletterdheid	Geen diploma	Lager onderwijs	-0,991	1,017	,955
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-1,965	0,803	,199
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-2,176***	0,490	<,001
		Niet-universitair hoger onderwijs	-2,691***	0,592	<,001
		Universitair onderwijs	-3,207***	0,532	<,001
		Doctoraat	1,662	0,807	,416
	Lager onderwijs	Geen diploma	0,991	1,017	0,955
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,974	1,164	0,979
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-1,184	0,975	0,881
		Niet-universitair hoger onderwijs	-1,700	1,030	0,653
		Universitair onderwijs	-2,215	0,997	0,322
		Doctoraat	2,654	1,167	0,291
	Lager secundair onderwijs (2de graad)	Geen diploma	1,965	0,803	0,199
		Lager onderwijs	0,974	1,164	0,979
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,211	0,750	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,726	0,820	0,973
		Universitair onderwijs	-1,242	0,778	0,685
		Doctoraat	3,627**	0,987	0,014
	Hoger secundair onderwijs (3de graad)	Geen diploma	2,176***	0,490	<0,001
		Lager onderwijs	1,184	0,975	0,881
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,211	0,750	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,516	0,518	0,954
		Universitair onderwijs	-1,031	0,448	0,250
		Doctoraat	3,838***	0,755	0,003

Dependent Variable	(I) diploma ouder 2		Mean		
	(J) diploma ouder 2		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële geletterdheid	Niet-universitair hoger onderwijs	Geen diploma	2,691***	0,592	<0,001
		Lager onderwijs	1,700	1,030	0,653
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,726	0,820	0,973
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,516	0,518	0,954
		Universitair onderwijs	-0,515	0,558	0,968
		Doctoraat	4,354***	0,824	<0,001
	Universitair onderwijs	Geen diploma	3,207***	0,532	<0,001
		Lager onderwijs	2,215	0,997	0,322
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	1,242	0,778	0,685
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	1,031	0,448	0,250
		Niet-universitair hoger onderwijs	0,515	0,558	0,968
		Doctoraat	4,869***	0,782	<0,001
	Doctoraat	Geen diploma	-1,662	0,807	0,416
		Lager onderwijs	-2,654	1,167	0,291
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-3,627**	0,987	0,014
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-3,838***	0,755	0,003
		Niet-universitair hoger onderwijs	-4,354***	0,824	<0,001
		Universitair onderwijs	-4,869***	0,782	<0,001
Financiële kennis	Geen diploma	Lager onderwijs	-0,436	0,633	0,992
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-1,166	0,546	0,345
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-1,078**	0,353	0,048
		Niet-universitair hoger onderwijs	-1,666***	0,403	0,002
		Universitair onderwijs	-1,947***	0,400	<0,001
		Doctoraat	0,957	0,446	0,354

Dependent Variable	(I) diploma ouder 2		Mean		
	(J) diploma ouder 2		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële kennis	Lager onderwijs	Geen diploma	0,436	0,633	0,992
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,731	0,716	0,946
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,643	0,583	0,920
		Niet-universitair hoger onderwijs	-1,231	0,614	0,435
		Universitair onderwijs	-1,512	0,612	0,211
		Doctoraat	1,392	0,643	0,346
	Lager secundair onderwijs (2de graad)	Geen diploma	1,166	0,546	0,345
		Lager onderwijs	0,731	0,716	0,946
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,088	0,487	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,500	0,524	0,961
		Universitair onderwijs	-0,781	0,521	0,745
		Doctoraat	2,123***	0,557	0,008
	Hoger secundair onderwijs (3de graad)	Geen diploma	1,078**	0,353	0,048
		Lager onderwijs	0,643	0,583	0,920
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,088	0,487	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,588	0,319	0,520
		Universitair onderwijs	-0,869*	0,315	0,091
		Doctoraat	2,035***	0,371	<0,001
	Niet-universitair hoger onderwijs	Geen diploma	1,666***	0,403	0,002
		Lager onderwijs	1,231	0,614	0,435
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,500	0,524	0,961
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,588	0,319	0,520
		Universitair onderwijs	-0,281	0,369	0,988
		Doctoraat	2,623***	0,419	<0,001

Dependent Variable	(I) diploma ouder 2		Mean		
	(J) diploma ouder 2		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële kennis	Universitair onderwijs	Geen diploma	1,947***	0,400	<0,001
		Lager onderwijs	1,512	0,612	0,211
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,781	0,521	0,745
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,869*	0,315	0,091
		Niet-universitair hoger onderwijs	0,281	0,369	0,988
		Doctoraat	2,904***	0,416	<0,001
	Doctoraat	Geen diploma	-0,957	0,446	0,354
		Lager onderwijs	-1,392	0,643	0,346
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-2,123***	0,557	0,008
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-2,035***	0,371	<0,001
		Niet-universitair hoger onderwijs	-2,623***	0,419	<0,001
		Universitair onderwijs	-2,904***	0,416	<0,001

*** significant op 1% significantieniveau

** significant op 5% significantieniveau

* significant op 10% significantieniveau

Tabel 24: Multiple Comparisons Diploma Ouder 2 (Tukey)

Dependent Variable	(I) diploma ouder 2	(J) diploma ouder 2	Mean		Sig.
			Difference (I-J)	Std. Error	
Financiële attitude	Geen diploma	Lager onderwijs	-0,153	0,165	0,968
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,125	0,138	0,971
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,201	0,105	0,480
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,264	0,118	0,281
		Universitair onderwijs	-0,312	0,117	0,108
		Doctoraat	-0,035	0,202	1,000
	Lager onderwijs	Geen diploma	0,153	0,165	0,968
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,028	0,170	1,000
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,048	0,144	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,110	0,154	0,991
		Universitair onderwijs	-0,159	0,153	0,944
		Doctoraat	0,118	0,225	0,998
	Lager secundair onderwijs (2de graad)	Geen diploma	0,125	0,138	0,971
		Lager onderwijs	-0,028	0,170	1,000
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,075	0,113	0,994
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,138	0,124	0,925
		Universitair onderwijs	-0,187	0,123	0,735
		Doctoraat	0,090	0,206	0,999
	Hoger secundair onderwijs (3de graad)	Geen diploma	0,201	0,105	0,480
		Lager onderwijs	0,048	0,144	1,000
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,075	0,113	0,994
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,063	0,087	0,991
		Universitair onderwijs	-0,112	0,085	0,846
		Doctoraat	0,165	0,185	0,974

Dependent Variable	(I) diploma ouder 2		Mean		
	(J) diploma ouder 2		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financiële attitude	Niet-universitair hoger onderwijs	Geen diploma	0,264	0,118	0,281
		Lager onderwijs	0,110	0,154	0,991
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,138	0,124	0,925
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,063	0,087	0,991
		Universitair onderwijs	-0,049	0,100	0,999
		Doctoraat	0,228	0,193	0,900
	Universitair onderwijs	Geen diploma	0,312	0,117	0,108
		Lager onderwijs	0,159	0,153	0,944
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,187	0,123	0,735
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,112	0,085	0,846
		Niet-universitair hoger onderwijs	0,049	0,100	0,999
		Doctoraat	0,277	0,192	0,778
	Doctoraat	Geen diploma	0,035	0,202	1,000
		Lager onderwijs	-0,118	0,225	0,998
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,090	0,206	0,999
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,165	0,185	0,974
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,228	0,193	0,900
		Universitair onderwijs	-0,277	0,192	0,778
Financieel gedrag	Geen diploma	Lager onderwijs	-0,403	0,461	0,976
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,674	0,386	0,585
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,897**	0,294	0,039
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,762	0,329	0,240
		Universitair onderwijs	-0,947*	0,326	0,059
		Doctoraat	0,741	0,563	0,844

Dependent Variable	(I) diploma ouder 2	Mean			
		(J) diploma ouder 2	Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financieel gedrag	Lager onderwijs	Geen diploma	0,403	0,461	0,976
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-0,271	0,473	0,998
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,494	0,403	0,883
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,359	0,429	0,981
		Universitair onderwijs	-0,545	0,426	0,862
		Doctoraat	1,144	0,626	0,531
	Lager secundair onderwijs (2de graad)	Geen diploma	0,674	0,386	0,585
		Lager onderwijs	0,271	0,473	0,998
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,223	0,314	0,992
		Niet-universitair hoger onderwijs	-0,088	0,347	1,000
		Universitair onderwijs	-0,274	0,344	0,985
		Doctoraat	1,414	0,573	0,174
	Hoger secundair onderwijs (3de graad)	Geen diploma	0,897**	0,294	0,039
		Lager onderwijs	0,494	0,403	0,883
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,223	0,314	0,992
		Niet-universitair hoger onderwijs	0,135	0,242	0,998
		Universitair onderwijs	-0,051	0,237	1,000
		Doctoraat	1,638**	0,516	0,027
	Niet-universitair hoger onderwijs	Geen diploma	0,762	0,329	0,240
		Lager onderwijs	0,359	0,429	0,981
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,088	0,347	1,000
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-0,135	0,242	0,998
		Universitair onderwijs	-0,185	0,280	0,994
		Doctoraat	1,503*	0,537	0,079

Dependent Variable	(I) diploma ouder 2		Mean		
	(J) diploma ouder 2		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Financieel gedrag	Universitair onderwijs	Geen diploma	0,947*	0,326	0,059
		Lager onderwijs	0,545	0,426	0,862
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	0,274	0,344	0,985
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	0,051	0,237	1,000
		Niet-universitair hoger onderwijs	0,185	0,280	0,994
		Doctoraat	1,688**	0,535	0,029
	Doctoraat	Geen diploma	-0,741	0,563	0,844
		Lager onderwijs	-1,144	0,626	0,531
		Lager secundair onderwijs (2de graad)	-1,414	0,573	0,174
		Hoger secundair onderwijs (3de graad)	-1,638**	0,516	0,027
		Niet-universitair hoger onderwijs	-1,503*	0,537	0,079
		Universitair onderwijs	-1,688**	0,535	0,029

*** significant op 1% significantieniveau

** significant op 5% significantieniveau

* significant op 10% significantieniveau